

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

DIACHRONNÍ LEXIKOGRAFICKÁ ANALÝZA SÉMANTICKÉHO POLE
CHARAKTEROVÝCH VLASTNOSTÍ

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D.

Autor práce: Klára Lepešková

Studijní obor: Španělský jazyk a literatura

Ročník: 2.

2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 15. dubna 2018

Klára Lepešková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce, doc. Mgr. Miroslavě Aurové, Ph.D., za poskytnutí konzultací spojených s psáním bakalářské práce a v neposlední řadě také za její vstřícnost a cenné rady.

Anotace

Předmětem této bakalářské práce je problematika vývoje slovníkových mikrostruktur v čase. Cílem práce je určit, k jakým změnám v mikrostrukturách slovníků dochází na základě analyzování vybraných lemmat ze sémantického pole charakterových vlastností. Práce nabízí teoretické kapitoly, v nichž jsou s užitím literatury uvedeny základní pojmy a informace spojené se strukturováním slovníků a s využitím sémantiky v lexikografii. Poznatky z teoretických kapitol jsou následně doplněny o kapitoly obsahující samotné analýzy vývoje mikrostruktur a slovního významu lemmat. Na jejich základě je možné doložit, jakým konkrétním způsobem ke změnám jednotlivých aspektů dochází. Výsledky analýz jsou shrnuty v závěru, kterému následuje španělské resumé. Práce je psána v češtině.

Klíčová slova: lemma, sémantické pole, mikrostruktura

Annotation

The subject of the final thesis is the problematics of the microstructure development in dictionaries from a diachronic point of view. Its aim is to determine how the microstructures has been changed on the basis of the analysis of certain lemmas of the semantic field of the character properties. The final thesis contains theoretical chapters that introduce the basic terms and inform about the structure of dictionaries and about the use of semantics in the field of lexicography. The theoretical knowledge is supported by the analyses of the microstructure development and word meaning transformation. These analyses has shown the concrete ways of the word meaning transformation as well as the ways of microstructure development in practice. The results of these analyses are summarized in the conclusion and the Spanish *résumé* forms the last part of the final thesis. The final thesis is written in Czech.

Key words: lemma, semantic field, microstructure

Obsah

I.	Úvod.....	8
II.	Vlastní práce	10
1.	Úvod do lexikografie.....	10
2.	Jednoязыčný slovník výkladový a jeho struktura.....	11
2.1.	Makrostruktura a mikrostruktura slovníku.....	12
2.2.	Slovníkové heslo	14
2.3.	Slovníková definice.....	16
2.4.	Uvádění příkladů a ilustrací u slovníkového hesla.....	19
2.5.	Gramatické informace obsažené ve slovníkovém hesle.....	19
2.6.	Značky používané ve slovnících	20
2.6.1.	Mikrosystémy značek ve španělských slovnících.....	21
2.7.	Další označování	22
3.	Mikrostruktura jednotlivých slovníků RAE.....	23
3.1.	Změny v uvádění lingvistických informací ve slovnících RAE.....	25
3.2.	Změna mikrostruktury z hlediska zobrazení významů lemmat.....	28
3.3.	Změna mikrostruktury z hlediska zobrazení etymologie	29
3.4.	Změna mikrostruktury z hlediska uvádění slovníkových značek	31
4.	Sémantika a její využití v lexikografii	34
4.1.	Slovní zásoba	35
4.2.	Význam slova.....	36
4.2.1.	Slova jednovýznamová a mnohovýznamová	36
4.2.2.	Mnohovýznamovost v lexikografii	37
4.3.	Změna významu slova.....	37
4.3.1.	Přenášení významu slov	38
4.3.1.1.	Metafora	39
4.3.1.2.	Metonymie	40
4.3.1.3.	Synekdocha	41
4.3.2.	Lidová etymologie	42
4.3.3.	Zúžení a rozšiřování významu slova.....	42
4.3.4.	Změny v hodnocení.....	43
4.4.	Důsledky změn slovního významu	43
5.	Změna významů u vybraných lemmat ve slovnících RAE.....	43

5.1.	Lemma <i>alegre</i>	44
5.2.	Lemma <i>nervioso</i>	45
5.3.	Lemma <i>paciente</i>	47
5.4.	Lemma <i>tierno</i>	48
5.5.	Lemma <i>altruista</i>	50
5.6.	Lemma <i>borde</i>	51
III.	Závěr	53
IV.	Cizojazyčné resumé	55
V.	Seznam použité literatury	59
VI.	Seznam obrázků a grafů	62
VII.	Seznam příloh	63

I. Úvod

Tématem předložené bakalářské práce, zvolené po konzultaci s doc. Mgr. Miroslavou Aurovou, Ph.D., je diachronní lexikografická analýza sémantického pole charakterových vlastností.

K vytvoření této práce mne vedlo hned několik důvodů. Jakožto studentka španělské filologie pracuji se slovníkem prakticky denně a během svého studia jsem postupně zjišťovala, že slovník není pouze publikací sloužící ke zprostředkování významů slov, ale že skýtá celou řadu dalších jazykových informací a je tak svědkem stavu slovní zásoby a potřeb mluvčích žijících v určitém období. Dalším podnětem k napsání této práce je také zájem o rozšíření vlastních poznatků z oblasti lexikografie – disciplíny, jejíž znalost ulehčuje práci s jazykem i textem.

Klademe si za cíl analyzovat vývoj slovníkových hesel u sémantického pole charakterových vlastností. Konkrétně tedy chceme zjistit, jakým způsobem se mění mikrostruktura lemmat s daným významem u slovníků Španělské královské akademie (*Diccionario de Autoridades* a *Diccionario Usual*) v jejich vydáních od r. 1726 až do r. 1992. K tomu, aby taková analýza mohla být provedena, je však nejprve zapotřebí uvést problematiku lexikografie i dalších aspektů souvisejících s analyzovanými lemmaty.

Ačkoliv se práce nedělí klasicky na praktickou a teoretickou část, dodržuje jistou strukturu. První kapitola poskytuje určitý vhled do problematiky lexikografie, uvádí nejdůležitější pojmy s ní spojené a zároveň stručně informuje o dějinách španělské lexikografie, které s diachronní analýzou slovníků bezprostředně souvisí.

Následující dvě kapitoly (kapitola 2 a 3) jsou zaměřeny na problematiku strukturování slovníku, kdy je nejvíce pozornosti věnováno slovníkové mikrostruktuře. Kapitola č. 2 uvádí teoretické poznatky o slovníkovém hesle, slovníkové definici a informuje o dalších důležitých součástech mikrostruktury slovníku, jakými jsou příklady, ilustrace, gramatické informace či značky. Tyto teoretické informace jsou v praxi aplikovány na diachronní analýzu mikrostruktury lemmat u slovníků Španělské královské akademie, která je předmětem další kapitoly. Analýza mikrostruktur se zaměřuje zejména na změny v uvádění lingvistických informací u zkoumaných lemmat, dále na způsoby zobrazení významů a etymologie těchto lemmat a v poslední řadě také na to, jak se v průběhu let

měnilo uvádění slovníkových značek v mikrostrukturách uvedených slovníků. Uvedení konkrétních změn jsou poté samotnými výsledky analýzy.

Poslední dvě kapitoly (kapitola 4 a 5) pojednávají o sémantice a jejím využití v lexikografii. Čtvrtá kapitola podává teoretické informace o sémantice, slovní zásobě, významu slov a také o jeho změně a důsledcích vyplývajících z těchto změn. Tato kapitola je dále doplněna o praktickou analýzu v kapitole č. 5, jejíž předmětem je poukázat na to, jakým způsobem dochází ke změně mikrostruktury slovníku z hlediska změn významů u vybraných lemmat zastupujících zkoumané sémantické pole ve slovnících Španělské královské akademie. Výsledky analýzy poukazují zejména na měnící se počty významů lemmat v průběhu let, na polysémii, homonymii, dále na přenášení významů a různorodou povahu významů (diatopickou, stylistickou apod.).

Ke zpracování tématu práce volíme širokou škálu zdrojů, které jsou tvořeny knižními i časopiseckými publikacemi převážně českých či španělských autorů a dále také pracujeme se zdroji internetovými. Zvláště ke zpracování analýzy využíváme lexikografického korpusu *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*, který je souborem všech námi analyzovaných slovníků. Jako zdroj analyzovaných lemmat nám poté posloužil *Plan Curricular del Instituto Cervantes*, z něž jsou pro každou jazykovou úroveň dle Společného evropského referenčního rámce vybrána lemmata ze sémantického pole charakterových vlastností.

II. Vlastní práce

1. Úvod do lexikografie

Ještě než se dostaneme k samotnému zpracování tématu, je důležité poukázat na několik základních pojmů a informací z oblasti slovníkářství. Samotným pojmem lexikografie se rozumí „umění sestavování slovníků“¹ (CASARES, 1950, str. 11). Na druhou stranu je nutno konstatovat, že se lexikografie stala také součástí lingvistiky, jelikož jejím druhým úkolem (kromě vytváření slovníků) je teoretické zkoumání principů, jakými se lexikografové při sestavování slovníků řídí. Proto se v některých případech vyčleňuje **lexikografie teoretická** od **lexikografie** jako takové (SECO, 2003b, str. 33).

Za základní lexikografické dílo se považuje slovník, o kterém ČERNÝ tvrdí, že „zahrnuje, nejčastěji v abecedním pořádku, určitou část slovní zásoby a podává výklad jednotlivých hesel, tj. interpretaci jejich významů“ (ČERNÝ, 1998, str. 159).

Ačkoli se na první pohled zdá, že využití slovníku se omezuje na vysvětlování významu slov, ve skutečnosti se jedná o geniální dílo, poskytující řadu různých informací o vývoji jazyka. To, že slovník není jenom publikací, která zprostředkovává mluvčím významy jednotlivých slov, potvrzuje také IVO BUZEK, když zmiňuje, že jednojazyčný slovník svědčí o historii slovní zásoby jazyka a může tak v tomto ohledu sloužit jako zdrojový dokument pro zkoumání této historie. Aby bylo možné považovat slovník za takový zdrojový dokument, musí se opírat o široké textové podklady. Tuto podmínku splňuje právě slovník Španělské královské akademie (BUZEK, 2016, str. 12-15).

Jelikož práce zkoumá slovník zejména z diachronního hlediska, za zmínku stojí uvedení několika základních informací o vývoji slovníkářství na Pyrenejském poloostrově. Za předchůdce slovníku zde byly považovány glosy (krátký výklad v lidovém jazyce, objasňující význam složitějších, zejména latinských textů), které se dále seskupovaly do celých glosářů. Za počátek španělské lexikografie můžeme označit až konec 15. století, kdy Antonio Nebrija vydal svůj latinsko-španělský *Lexicon* r. 1492. Za vůbec první jednojazyčný slovník živého jazyka v Evropě je poté označováno dílo *Tesoro de la lengua castellana o española* (1611) od Sebastiána de Covarrubia (SECO, 2003a, str. 30-32).

¹ „el arte de componer diccionarios.“

Španělská královská akademie² (dále jen RAE) uvádí, že na konci 16. století dochází v Evropě k tomu, že slovníky začínají být výsledkem kolektivní práce, na základě čehož se i ve Španělsku zřizuje RAE, jejíž členové od r. 1713 společně pracují na slovníku *Diccionario de Autoridades*, publikovaném později v letech 1726-1739 celkem v šesti vydáních. Od r. 1780 máme možnost registrovat další, zkrácená vydání slovníků RAE, tzv. *Diccionario Usual* (SECO, 2003b, str. 31). Mezi další slovníky vydané RAE patří také např. *Diccionario histórico*, přesto je ale *Diccionario Usual* pro mluvčí stěžejním slovníkem, neboť je vnímán jako opravdová autorita v tom smyslu, že informace v něm obsažené jsou chápány jako naprosto spolehlivé. (SECO, 2003a, str. 34). Až do současnosti je registrováno 23 vydání slovníků *Diccionario Usual*.

Dalším unikátním dílem RAE je také *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*³ (dále jen NTLLE). Stručně lze říci, že se jedná o elektronickou databázi slovníků, díky níž mají mluvčí jazyka možnost konzultovat vícero slovníků různých autorů (nejen RAE) za posledních 500 let: tzn. od 16. do 20. století včetně. Zároveň je taková databáze svědectvím o vývoji španělského jazyka a španělské lexikografie a proto může sloužit jako zdroj mnohých analýz.

2. Jednojazyčný slovník výkladový a jeho struktura

Při práci s jazykem si jeho mluvčí mohou v současnosti vybrat z velkého množství slovníků podle toho, co od dané publikace očekávají a jaké nároky na rozsah a obsah slovníku mají. Pro běžnou práci s jazykem postačují středně rozsáhlé slovníky, ale například překladatel již musí využít velkých slovníků, ve kterých lze nalézt potřebné specifické výrazy. Malé slovníky naopak díky prostorové úspoře ne vždy obsahují dostatečné množství informací potřebných k běžné práci s jazykem. JIŘÍ ČERNÝ uvádí následující typy slovníků (ČERNÝ, 1998, str. 160)⁴ :

TYPY SLOVNÍKŮ
VÝKLADOVÉ: univerzální (celkový popis světa, který nás obklopuje); speciální (popis některého oboru: př. filozofický slovník)
JAZYKOVÉ PŘEKLADOVÉ: dvojjazyčné (př. česko-anglický nebo anglicko-český sl.):

² Diccionario de la lengua española.

Dostupné z: <http://www.rae.es/obras-academicas/diccionarios/diccionario-de-la-lengua-espanola>

³ Dostupné z: <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtlle>

⁴ Pozn. úprava autora (ČERNÝ, 1998, str. 160)

kolibří/malé/střední/velké (dělí se dle obsahu - pro běžnou práci nejvhodnější středně velké slovníky: 30 000 - 40 000 hesel s dostatečnou zásobou frazeologismů), vícejazyčné (dnes ojedinělé: nedostatky)

JAZYKOVÉ SPECIÁLNÍ: **ortografické** (př. „Pravidla českého pravopisu“), **etymologické** (u každého výrazu uvádějí jeho původ), **synonym** (nabízejí synonyma: vhodné pro překladatele), **frazeologické** (zaměřují se na frazeologismy, přísloví, atd.), **slangové** (zkoumají slovní zásobu sociolektů), **terminologické** (terminologie jednoho nebo několika oborů), **technické** (zaměřeny na přehled technické literatury), **autorské** (slovní zásoba spisovatele nebo jediného díla), **frekvenční** (řadí výrazy podle četnosti výskytu, ne abecedně)

ČERMÁK s BLATNOU uvádí jako jeden ze základních typů slovníku **jednojazyčný slovník výkladový**, jehož materiálem je lexikální zásoba (slova, slovotvorné části slov a spojení slov – volná i ustálená včetně frazémů) a který slouží jako prostředek metajazyka (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 16).

2.1. Makrostruktura a mikrostruktura slovníku

Z hlediska struktury slovníku je zásadní, aby každý slovník byl strukturován tak, aby umožnil jeho uživateli co nejsnazší orientaci a nejjednodušší vyhledání potřebných informací. Jelikož se slovník skládá z řady hesel, o kterých je následně podána další informace, v zásadě rozlišujeme dva typy struktur: **makrostrukturu** slovníku, kterou se rozumí „*soubor hesel*“⁵ (SECO, 2003b, str. 28) a **mikrostrukturu** slovníku, kterou lze chápat jako „*soubor informací obsažených v každém slovníkovém hesle*“⁶ (SECO, 2003b, str. 28).

FÉLIX CÓRDOBA RODRÍGUEZ zmiňuje, že **makrostruktura**, jinak také nazývaná nomenklatura slovníku, zahrnuje: 1

- 1) **soubor hesel (lemmat) slovníku;**
- 2) **řazení a zpracování jednotlivých lemmat** (ta mohou být řazena abecedně nebo tematicky, přičemž je vždy nutné zvolit typ alfabetizace či tematického řazení)
 - k této problematice přidává SECO poznámku o tom, že ve starších verzích španělských slovníků je možné setkat se s odlišným abecedním řazením hesel, než na jaké je dnešní uživatel slovníku zvyklý. Toto řazení spočívá v existenci digrafů⁷ ch a ll (SECO, 2003b, str. 29).;

⁵ “el conjunto de las entradas o artículos“.

⁶ “el conjunto de las informaciones contenidas en cada artículo del diccionario”.

⁷ Pozn. digraf = spřežka ze dvou písmen, dvojjmenný grafický znak (KRAUS, 2005, str. 175).

- 3) **obecné uspořádání materiálu ve slovníku:** úvod, manuál k používání slovníku, přílohy, shrnutí gramatiky, seznam zkratk, cizích slov a slov vlastních, dále úsloví, přísloví a rejstřík (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 14-15).

Podle CRUZE ESPEJA je při sestavování makrostruktury třeba zohlednit:

- 1) jaký typ slov bude makrostrukturu tvořit;
- 2) jakým způsobem se slova v makrostruktuře budou objevovat;
- 3) jaké informace bude makrostruktura slovníku uživateli nabízet;
- 4) jaké pořadí a vztahy se budou mezi informacemi udržovat (CRUZ ESPEJO, 1999, str. 425).

V souvislosti s výběrem slovní zásoby do slovníku udává MANUEL SECO možnost zahrnout do slovníku, resp. omezit či úplně opominout vlastní jména, technicismsy, španělské dialektismy, amerikanismy, vulgarismy a cizí slova (SECO, 2003b, str. 29). S touto teorií se shoduje také ČERMÁK a BLATNÁ, kteří navíc zmiňují, že množství hesel lze ovlivnit také zahrnutím/vynecháním předponových odvozenin, složenin, citoslovcí, terminologických úseků, slov z krásné literatury, dobových slov, značek zboží apod. (ČERMÁK&BLATNÁ, 1995, str. 22).

Pojmem **mikrostruktura slovníku** se naopak rozumí „*vnitřní uspořádání slovníkového hesla, tj. způsob, jakým se podává informace, která následuje za jednotkou sloužící jako slovníkový vstup*“⁸ (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 11).

MANUEL SECO sice také označuje za mikrostrukturu „*informaci o lemmatu*“⁹ (SECO, 2003b, str. 29), nicméně dále pracuje spíše s obsahem této informace, podle kterého dělí mikrostrukturu slovníku takto:

- 1) **informace podávající zprávu o slově jako o znaku**
 - vyjadřuje, čím je dané slovo (př. femininum)
- 2) **informace podávající zprávu o slově jako o signifié¹⁰**
 - vyjadřuje význam slova
- 3) **další lingvistické informace** (frekvence, úroveň užití, dialektový rys, příslušnost k omezenému okruhu působení)

⁸ “la disposición interna de los artículos, esto es, la forma en que se representa la información que sigue a la unidad que sirve de encabezamiento.”

⁹ “La microestructura ... es la información sobre la palabra-lema”

¹⁰ Pozn. signifié = obsahová, významová složka jazykového znaku, označované (KRAUS, 2005, str. 728)

Z českých lexikografů se problematikou mikrostruktury slovníků zabývá také ČERMÁK s BLATNOU, kteří definují mikrostrukturu jako „*relevantní soubor informací o heslovém slově (vstupu) a jeho manifestacích*“ (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 23). Dále autoři uvádí, že v mikrostruktuře slovníku se sdružují následující roviny: fonologická, grafická, gramatická (morfologická + syntaktická), sémantická, pragmatická, stylistická a textová rovina, kvantitativní (statistická + frekvenční), historická rovina (etymologické údaje) a rovina mezilexémových vztahů (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 23).

2.2. Slovníkové heslo

Slovníkové heslo je základní jednotkou slovníku, tj. „*individuální položka, resp. článek s informací různého druhu, podle typu slovníku*“ (ČERMÁK, 2001, str. 197).

CÓRDOBA RODRÍGUEZ chápe slovníková hesla jako „*nezávislé výpovědi, které samy rozvíjejí svůj význam*“¹¹ (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 11). Poznává dále, že heslem je obvykle slovo, úsloví, iniciálová zkratka apod. Podrobněji se různými typy hesel zabývají ČERMÁK s BLATNOU (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 111-112), kteří hesla třídí následovně:

- 1) **jednoslovné lexémy;**
- 2) **víceslovné lexémy (frazémy, termíny);**
- 3) **kořenové lexémy;**
- 4) **další typy hesel** (odkazová hesla, vybraná propria¹², zkratky a značky, hesla konstruovaná pro svou zvláštní užitečnost)

Podle CÓRDOBY RODRÍGUEZE je slovníkové heslo strukturováno následovně (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 11-12):

První část hesla tvoří **slovníkový vstup** (lemma), který autor nazývá také *entrada*, *lema*, *encabezamiento*. autor chápe slovníkový vstup (lemma) jako „*lexikální jednotku, o které pojednává heslová stat'*“¹³ (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 11). Lemma představuje kanonickou formu slova, která zastupuje celé paradigma. To znamená, že zahrnuje všechny formy slova získané flexí (zejména skloňováním a časováním), ale také některé tvary vzniklé derivací. Ve španělštině je lemmatem zejména tvar infinitivu u verb

¹¹ “enunciados independientes entre sí y que desarrollan todo su sentido por sí mismos”

¹² Pozn. proprium = podstatné jméno vlastní - např. rodné, příjmení, zeměpisný název (KRAUS, 2005, str. 658)

¹³ “la unidad léxica sobre la que versa el artículo”

a singulár maskulina u substantiv nebo adjektiv. Podle autora ale lemmatem ve španělském výkladovém slovníku nemohou být:

- 1) slova derivovaná, jejichž sufix je velmi frekventovaný a implikuje vždy stejný sémantický posun. Jako příklad takového slova uvádí všechna adverbia utvořená koncovkou – mente;
- 2) složeniny vzniklé ze dvou samostatně existujících prvků, u kterých nedojde ke změně při jejich spojení;
- 3) složeniny vzniklé ze dvou samostatně existujících prvků, pokud je význam složeniny výsledkem kombinace významů obou jednotek (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 12).

Druhá část slovníkového hesla se skládá ze **slovníkové stati** (*cuervo*), jejíž součástí jsou (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 12,14):

- 1) **lingvistický popis lexikální jednotky hesla**, který obsahuje následující údaje:
 - Výslovnost
 - flexe (vzory pro časování, tvoření plurálu a feminin)
 - slovní druhy (rod u substantiv a adjektiv, tranzitivita u verb, pronominální verba)
 - úroveň užití (styl)
 - informace o pragmatické hodnotě
 - změna významu
 - geografický dosah
 - značení, v jaké oblasti (zejména vědní) se slovo vyskytuje
- 2) **definice**
- 3) **příklady**
- 4) **doplňující informace**:
 - výslovnost
 - vysvětlení morfologických nepravidelností
 - předložkový předmět verb a adverbii
 - informace o odlišných kombinacích slova
 - etymologie
 - odkazy na jiná hesla či přílohy

Také ČERMÁK říká, že heslové slovo (reprezentativní tvar lexému, lemma) uvádí heslovou stať (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 21). Jednotlivé složky hesla ale třídí podle toho, zda náleží k aspektům paradigmatickým nebo syntagmatickým (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 98). Způsob, jakým autor strukturuje heslo, je zachycený v následujícím schématu:

Tabulka č. 2: struktura slovníkového hesla¹⁴

Synchronie	Paradigmatika	Forma, funkce, frekvence a styl, sémantika, hyponymie, synonymie, opozitnost, úzus (poznámka)
	Syntagmatika	forma (valence), funkce, styl (expresivita), sémantika kontextu, exemplifikace, technický odkaz
Diachronie		etymologie

(ČERMÁK&BLATNÁ, 1995, str. 112-113)

Složky slovníkového hesla jsou nejprve rozděleny na **složky synchronní** (týkající se konkrétního časového období) a **diachronní** (týkající se časových proměn), poté následuje samotné členění na **aspekty paradigmatické a syntagmatické**.

Mezi paradigmatické aspekty slovníkového hesla autor řadí formu (grafickou i akustickou podobu lexému), funkci (označení třídivé příslušnosti – zvláště do makrotřídy slovních druhů a k formálnímu flektivnímu modelu), frekvenci (odraz odstupňovaných, skutečných funkčních priorit úzu obecně) a styl, sémantiku (sémantika hesla), hyponymii, synonymii, opozitnost a úzus (informace o vlastním jazykovém úzu a pragmatickém úzu), který je pouze doplňkovou složkou hesla.

K syntagmatickým aspektům patří následující složky hesla: forma (valence), funkce, styl (expresivita), sémantika kontextu, exemplifikace (specifická náhrada reálného kontextu užití) a technický odkaz (provazuje vše, co abecední princip v hesle rozděluje).

2.3. Slovníková definice

Přestože již zmiňované strukturování jednojazyčného výkladového slovníku napovídá o tom, že slovník poskytuje velké množství různých jazykových informací, nejvíce uživatelé slovník konzultují za účelem vyhledávání významu slov. Právě z toho důvodu

¹⁴ Pozn. úprava autora ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 112-113

by každý slovník měl v mikrostruktuře uvádět význam lemmat co nejpřesněji. To ale nelze říct úplně o všech slovnících, neboť v současné době existuje mnoho druhů, nabízející různé informace o významu jednotlivých hesel. Na první pohled je zřejmé, že vyčerpávající informaci o významu bude poskytovat klasický jednojazyčný výkladový slovník než např. slovník kapesní. WIERZBICKÁ ale uvádí, že popisy slovních významů sice mohou být různě podrobné v závislosti na druhu slovníku, avšak základním obsahem by se podle ní lišit neměly (WIERZBICKÁ, 2014, str. 281).

Za hlavní typ popisu významu slova je považována **definice**. Slovníková definice by také měla splňovat určité zásady (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 75):

- 1) přijatelnost pro laického uživatele;
- 2) přesnost, jasnost, výstižnost, jednoznačnost, stylová vytříbenost;
- 3) absence nevysvětlitelných slov, která jsou složitější než heslové slovo, dále slov expresivních, archaických, nářečních, vulgárních a řidce užívaných;
- 4) vztah ekvivalence ve významové rovině mezi definovaným a definujícím.

FÉLIX CÓRDOBA RODRÍGUEZ chápe definici jako “vyjádření obsahu významu”¹⁵ (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, str. 18), čili tvrdí, že za definici lze považovat “*opis sémému, který odpovídá znaku*”¹⁶ (tamtéž, str. 18). Proto je definice sémantickým a syntaktickým ekvivalentem definovaného slova, což znamená, že dané slovo může v diskurzu zastoupit, aniž by se změnil význam textu. Tuto schopnost však některé definice postrádají a autor je proto nazývá **nevlastními definicemi** (*definiciones impropias*). Jedná se zejména o definice heslových slov, která se týkají určitých slovních druhů (členů, zájmen, předložek, spojek a citoslovcí). Tyto definice nereprodukuje význam slov (jako je tomu u **definic vlastních** – *definiciones propias*), ale slouží k vysvětlení funkce slova (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 19).

Při práci se slovníkem se uživatel může setkat s různými typy definic, z nichž ČERMÁK uvádí následující:

- 1) **definice intenzionální**, která uvádí nejbližší nadřazený pojem definienda (heslového slova) společně s charakteristickým rysem heslového slova. Jako příklad autor uvádí:
 - křeslo – pohodlné sedadlo s opěradly

¹⁵ “La expresión del contenido de una acepción“

¹⁶ “una parafrásis del semema que le corresponde a un signo“

- lavice – prosté sedadlo pro několik osob
- nadřazeným pojmem obou heslových slov je v tomto konkrétním případě sedadlo, charakteristické rysy jsou tou částí definice, která odlišuje jedno heslové slovo od druhého. Ve zmíněném případě jsou charakteristickými rysy: pohodlné s opěradly a prosté pro několik osob

2) **definice extenzionální**, ve které je heslovým slovem zpravidla určitý obecný pojem, definovaný výčtem všech pojmů. Tato definice je znázorněna na následujícím příkladu: vozidlo – dopravní prostředek na kolech (ČERMÁK&BLATNÁ, 1995, str. 75).

V jiné publikaci autor (ČERMÁK, 2014, str. 333) nazývá intenzionální definici také definicí klasickou a definici extenzionální pojmenovává jako definici deiktickou. K těmto dvěma zmíněným definicím ještě přidává **relační definici**, která platí zejména pro odvozené jednotky (např. pro adjektiva odvozená od substantiv).

Zvláštní pozornost je také třeba věnovat **definici frazémů a termínů**. Frazémy by měly mít dostatečnou definici doplněnou informacemi o jejich užití, třídách uživatelů a okolnostech, za kterých se používají. Definování termínů by mělo probíhat po konzultaci s odborníky, kteří používají odborné výrazy daného oboru, aby výsledná definice byla korektní zjednodušenou definicí hesla (ČERMÁK, 2014, str. 336).

Vytvoření slovníkové definice je jednou z nejzodpovědnějších prací každého lexikografa, jelikož její obsah vnímá uživatel slovníku jako pravdivý a spolehlivý. Bohužel ne ve všech případech jsou definice naprosto bezchybné, ačkoli mnohokrát tento fakt běžný uživatel slovníku ani nemusí postřehnout.

ANNA WIERZBICKÁ považuje za největší nedostatek definice kruhem. To proto, že obvykle mají podobu rozsáhlých sítí, prostupujících celý slovník. Definice kruhem se projevuje definováním slova “A” prostřednictvím slova “B”, slova “B” prostřednictvím slova “C” a slova “C” prostřednictvím “A”. V praxi jsou však obvykle kruhy mnohem rozsáhlejší (WIERZBICKÁ, 2014, str. 299). Nicméně ČERMÁK s BLATNOU uvádí, že v některých případech se tomuto typu definice nelze vyhnout (např. u výkladu slovotvorně příbuzných slov). Jako příklad lze poznamenat slovo lék – léčivý přípravek (ČERMÁK & BLATNÁ, 1995, str. 76).

Dalším nedostatkem definic může být např. (WIERZBICKÁ, 2014, str. 281-307):

- 1) uvádění nepravdivých informací;
- 2) uvádění zbytečných informací;
- 3) příliš široké nebo příliš úzké definice;
- 4) příliš složité a nejasné vyjadřování.

2.4. Uvádění příkladů a ilustrací u slovníkového hesla

Součástí některých slovníkových hesel jsou mimo jiné i příklady a ilustrace, které mají souvislost s definicí slovníkového hesla, neboť ji svým způsobem doplňují a pomáhají tak uživateli slovníku dotvořit si obraz o významu hledaného slova.

Příklady znázorňují a zdůrazňují gramatickou informaci uvedenou ve slovníkovém hesle. Příklady dále doplňují definici a jsou schopné velmi jasně ukázat, jakým způsobem dané slovo funguje. Ve většině případů by příklady měly pocházet z reálných textů, nicméně za určitých okolností jsou příklady vytvořené lexikografem mnohem vhodnější pro znázornění informací, které jsou součástí slovníkového hesla, neboť lépe vyhovují aspektům, které je pomocí příkladu potřeba ilustrovat (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 28-29).

Ilustrace podle autora představují další explikativní techniku slovníkového hesla. Zahrnují vše, co má nějakou ikonickou hodnotu – tabulky, diagramy, schémata, obrázky, fotografie atd. Ačkoli ilustrace představuje definované slovo, ne vždy zahrnuje všechny možnosti jeho významu. Proto je potřeba, aby některá hesla ve slovníku zahrnovala více ilustrací. To znamená, že např. slovo pes (*perro*) by mělo být ilustrováno pomocí obrázků dvou různých psích ras, aby se napomohlo obecnějšímu významu slova pes. (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 29).

2.5. Gramatické informace obsažené ve slovníkovém hesle

Přestože slovníky jsou primárně využívány k hledání významů jednotlivých slov, nabízejí tyto publikace také další informace o slovní zásobě, mezi které patří rovněž informace gramatické.

Za slovníkovým lemmatem se obvykle uvádí jeho gramatická kategorie. V případě substantiv se jedná o uvedení rodu, popř. plurálu (jedná-li se např. o slova, která singulár netvoří), za tyto informace lze doplnit členy, determinanty či adjektiva, vztahující se k danému substantivu. Některé slovníky nabízejí také informaci o počitatelnosti či nepočitatelnosti substantiv, informaci o substantivech, která netvoří plurál a informaci o

případných nepravidelných tvořeních feminin. U verb gramatická informace obvykle obsahuje uvedení jejich zvrtnosti a (in)tranzitivity, konjugačních vzorů, případně také předložkových předmětů. Předložkový předmět se nicméně může týkat také substantiv i adjektiv: *afinidad entre, capaz de*. (CÓRDOBA RODRÍGUEZ, 2001, str. 30-32).

2.6. Značky používané ve slovnících

Nezbytnou součástí každého slovníku jsou rovněž četné značky, zkratky, symboly apod., které se mohou zdát mnohým uživatelům při hledání významu slova ve slovníku méně podstatné, nicméně poskytují nepřehledné množství informací různého typu. Domníváme se však, že právě pro velký počet zkratk a označení ve slovnících, se uživatelé v jejich významu občas ztrácejí a nedokáží tak plně využít všech informací, které jim daný slovník nabízí. Právě z toho důvodu je vhodné věnovat v této části práce pozornost také systému zkratk a značek, se kterými může běžný uživatel přijít do styku během práce se španělským výkladovým slovníkem.

Značení ve slovníku je *“prostředkem či postupem, využívaným ke stanovení jedinečnosti užití a nepravidelného charakteru, který odlišuje jednotlivé lexikální jednotky”*¹⁷ (FAJARDO, 1996-1997, str. 31-32). Hlavní funkcí označování ve slovníku je *“charakterizovat lexikální složku uvedením podmínek či omezení jejího užití”*¹⁸ (tamtéž, str. 32). Je důležité si uvědomit, že označování ve slovníku využívá v zásadě systém:

- 1) **značek** (*las marcas*): druh označení, který uvádí určitou odlišnost, jedinečnost uvedeného lexému; ne vždy musí být značkou pouze zkratka předcházející definici);
- 2) **komplementárních informací** (*indicaciones complementarias*): podobají se značkám, ale nevztahují se přímo k lingvistickému označování lexikální jednotky (FAJARDO, 1996-1997 str. 32).

Celý systém označování ve slovníku je rozdělen na jednotlivé mikrosystémy různého druhu¹⁹:

graduální označování typu:	neutrální – neformální – lidový
antonymické označování typu:	starobylý – neutrální – neologický

¹⁷ “...el recurso o procedimiento que se utiliza en el diccionario para señalar la particularidad de uso, de carácter no regular, que distingue a determinados elementos léxicos”

¹⁸ “...caracterizar a un elemento léxico señalando sus restricciones y condiciones de uso”

¹⁹ Pozn. úprava autora (FAJARDO ALEJANDRO, 1996-1997, str. 37)

	mluvený – neutrální – psaný formální – neutrální – neformální
vymezená označení, jejichž oblast působnosti je jasně stanovená, typu.:	technický – neutrální

(FAJARDO, 1996-1997 str. 37)

2.6.1. Mikrosystémy značek ve španělských slovnících

Aby mohl být systém značek uváděných ve španělských slovnících nějakým způsobem zpřehledněn, obvykle se značky dělí na menší mikrosystémy podle toho, jaký význam lexému připisují. ALEJANDRO FAJARDO uvádí následující mikrosystémy (FAJARDO, 1996-1997, str. 37-49):

- 1) **diachronní značky:** používají se k označování lexémů či významů, které jsou vnímány jako zastaralé (*obsoletos*), zastarávající (*obsolescentes*) nebo naopak jako nové (*novedoso*);
- 2) **diatopické značky:** podávají informace o geografických variantách španělského lexika, v této souvislosti jsou označovány zejména latinskoamerické lexémy;
- 3) **značky pro uvedení úrovně, registru a stylu:** díky nejasné terminologii nazývány “značky stylistické” (*marcas estilísticas*), “značky pro uvedení jazykové úrovně” (*marcas de nivel de la lengua*) nebo také “značky pro užití” (*marcas de uso*), aniž by bylo jasné, k čemu přesně odkazují;
- 4) **technické značky:** slouží k označení technických slov, která již přestala být užívána jen v daném odborném jazyce a začala nabývat obecnějšího významu;
- 5) **konotační značky:** obvykle nejsou součástí definice a vyjadřují despekt, ironii, důraz, eufemismus, hrubost, hanlivé výrazy, atd. Tento druh značek konkretizuje, v jakých případech je vhodné daný termín použít;
- 6) **frekvenční značky:** tvoří součást většiny slovníků a označují četnost užití výrazu;
- 7) **normativní značky:** používány především v normativních preskriptivních slovnících pro označení nesprávného užití významu.

Výčet některých konkrétních značek, se kterými se lze setkat ve španělských výkladových slovnících je zobrazen v následující tabulce (tamtéž, str. 37-49)²⁰:

²⁰ Pozn. úprava autora (FAJARDO, 1996-1997, str. 37-49)

MIKROSYSTÉM	ZNAČKA A JEJÍ VÝZNAM
diachronní značky	<i>término castellano antiguo vocablo</i> (starý kastilský termín), <i>español antiguo</i> (stará španělština), <i>nos lo han introducido</i> (výraz pro označení nově vzniklého slova: “bylo zavedeno”) <i>es voz anticuada/ant.</i> (<i>voz, o frase anticuada</i>): jde o zastaralý výraz), <i>us.</i> (<i>voz o frase de poco uso</i>): málo užívaný výraz či fráze, <i>r.</i> (<i>voz o frase de raro uso</i>): výraz či fráze řídkého užití, <i>desus.</i> (<i>voz desusada</i>): nepoužívaný výraz, <i>neol. (neologismo)</i> : neologismus
diatopické značky	<i>amer. (americanismo)</i> : amerikanismus
značky pro úroveň jazyka, registry a styl	<i>literario</i> (literární), <i>poético</i> (poetický), <i>escrito</i> (písemný), <i>popular</i> (lidový), <i>familiar</i> (familiární), <i>coloquial</i> (hovorový), <i>vulgar</i> (vulgární), <i>formal</i> (formální)
technické značky	<i>tecn. (tecnicismo)</i> : technicismus, <i>cient. (científico)</i> : vědecký
konotační značky	<i>despectivo</i> (despektní), <i>irónico</i> (ironický), <i>enfático</i> (důrazný/emfatický), <i>eufemístico</i> (eufemistický/ zjemnělý), <i>grosero</i> (hrubý), <i>insultante</i> (hanlivý)
frekvenční značky	<i>usual</i> (obvyklý), <i>raro</i> (řídký), <i>frecuente</i> (častý), <i>inusitado</i> (neobvyklý), <i>poco usado</i> (málo užívaný), <i>su uso es poco frecuente</i> (užití výrazu je málo frekventované)
normativní značky	<i>incor. (incorrecto)</i> , <i>asterisco (hvězdička)</i> : neodpovídající normě, nekorektní

2.7. Další označování

Ve slovníkovém hesle se objevují kromě značek také další (komplementární) označování, která se značkám velmi podobají, ale jelikož se jedná o pravidelný, konstantní systém značení, který uvádí informace opakující se v každém slovníkovém hesle, nejde o značku v pravém smyslu slova. Jde především o:

- 1) **gramatické označování** (*indicaciones gramaticales*): informace o gramatické kategorii každého slova
- 2) **označování slovního přejímání** (*indicaciones de adopciones léxicas*): u výpůjček a cizích slov (informace o etymologii a jazyce, ze kterého byl výraz vypůjčen)

- někdy se k označení jazyka, ze kterého výraz pochází, užívá zkratky nebo je jazyk uveden celým slovem
- výpůjčky z jiných jazyků se také označují např. jako: *del alemán Kaiser* (z německého Kaiser)
- pro slova, která jsou přejata z cizího jazyka přímo, se užívá např.: doping (*voz inglesa*) = doping (anglický výraz)

3) **kontrastivní označování** (*indicaciones contrastivas*): označuje diatopické varianty, díky nimž je možné přesně určit vnitřní rozdíly ve španělském lexiku (FAJARDO, 1996-1997, str. 49 - 52).

3. Mikrostruktura jednotlivých slovníků RAE

V případě jednotlivých slovníků RAE se lze v průběhu staletí setkat s četnými typy slovníkových mikrostruktur. Pro naši analýzu pracujeme s vybranými lemmaty, uvedenými v *Plan Curricular del Instituto Cervantes*²¹ a dále s vybranými slovníky z korpusu *NLLE*²² (viz příloha č. 1). Z toho důvodu jsou veškeré ukázky a příklady uvedené v práci převzaté ze zmíněného korpusu (nebude-li uvedeno jinak). Zásadní faktor, který ovlivňuje změny v mikrostrukturách u jednotlivých analyzovaných slovníkových vstupů, je proto doba jejich zaznamenávání ve slovnících. Čím déle se určité lemma vyskytuje ve slovníku, tím pravděpodobněji u něj může být zaznamenáno vícero typů mikrostruktur. Z tohoto důvodu je nezbytné vycházet z prvního slovníkového záznamu daných lemmat, který umožňuje určit dobu jejich evidování ve slovnících.

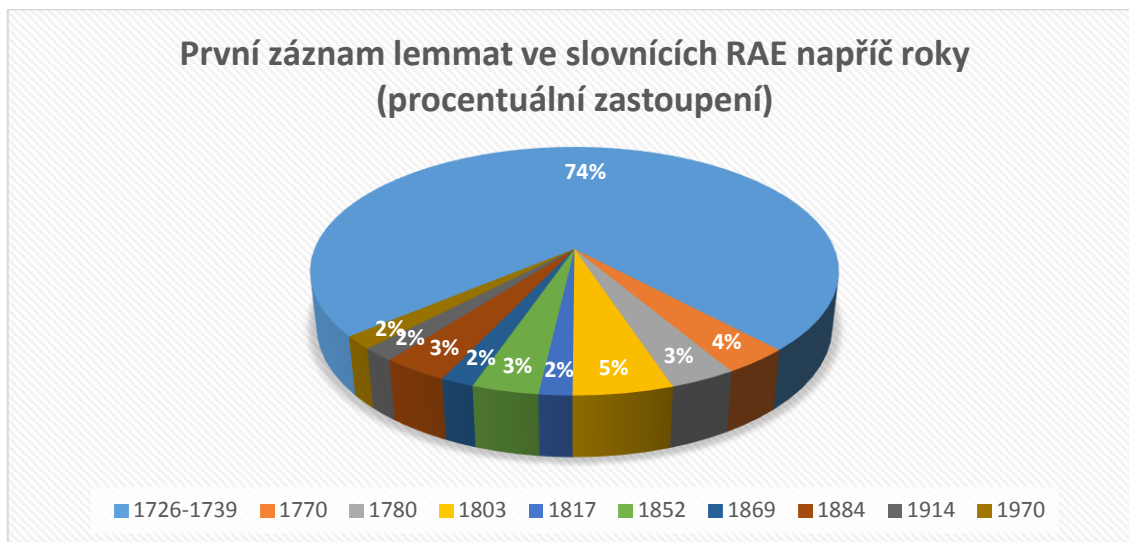
Následující graf znázorňuje, kolik procent námi analyzovaných lemmat se poprvé objevilo v různých slovnících RAE napříč roky. Obecně lze říci, že 74% všech lemmat bylo zaneseno již do prvního slovníku RAE (*Academia de Autoridades*), který vznikl v letech 1726 až 1739. Tento slovník obsahuje celkem 6 svazků, z nichž největší část lemmat se objevila až v jeho posledním svazku z r. 1739 (viz příloha č. 2). Zbýlých 26% lemmat se poprvé objevilo ve slovnících RAE mezi lety 1770 a 1970. V těchto případech se jedná vždy o pouhé jednotky procent. Z uvedeného grafu tedy vyplývá, že většina slovníkových vstupů se ve slovnících RAE objevuje po více než 250 let, což je čas značně

²¹ Dostupné z https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/plan_curricular/indice.htm (carácter y personalidad)

²² Dostupné z <http://ntlle.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtlle>

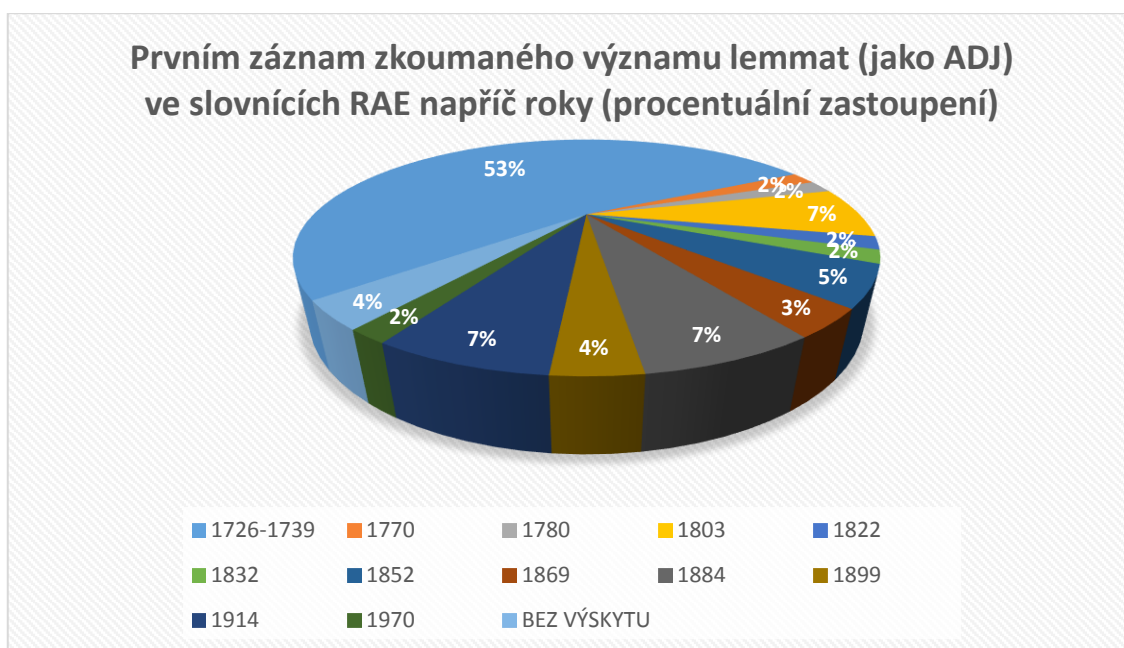
dlouhý na to, aby se informace o slově a způsob uvádění těchto informací viditelně změnily.

Graf č. 1: První záznam lemmat ve slovnících RAE napříč roky

Předešlý graf sice vypovídá o prvním výskytu lemmat v některém ze slovníků RAE, nicméně nebere v potaz jejich významovou a gramatickou stránku. V některých případech však dochází k tomu, že prvně zaznamenané lemma vůbec nenesou význam charakterové vlastnosti nebo je zastoupeno různými slovními druhy. Oproti tomu v posledním vydání slovníku Academia Usual z r. 1992 lze objevit většinu zkoumaných lemmat v podobě adjektiv, jejichž definice nabízejí alespoň jeden význam charakterové vlastnosti. Z toho plyne, že některá lemmata pravděpodobně nabyly podoby adjektiv a významu charakterových vlastností až v pozdějších vydáních slovníků. Konkrétní údaje nabízí graf č. 2, který zobrazuje, ve kterých slovnících lemmata poprvé zaznamenala podobu adjektiva s významem charakterových vlastností. V prvním slovníku RAE se nachází více než polovina analyzovaných lemmat, jež jsou zastoupena adjektivy s významem charakterových vlastností (přesně 56%). V porovnání s grafem č. 1 je tak patrné, že ne všechna lemmata, jejichž výskyt byl poprvé zaznamenán ve zmíněném slovníku (Academia de Autoridades 1726-1739), byla adjektivy s významem charakterových vlastností. Zároveň platí, že téměř celá polovina slovníkových vstupů podrobených analýze získala podobu adjektiv či význam charakterových vlastností až v pozdějších vydání slovníků RAE (viz příloha č. 3). Pouhá 4% lemmat poté dosud nezaznamenala uvedený význam či příslušný slovní druh.

Graf č. 2: První záznam zkoumaného významu lemmat

3.1. Změny v uvádění lingvistických informací ve slovnících RAE

Slovníky RAE nabízejí mluvčím jazyka nepřehledné množství informací týkajících se například významu jednotlivých lemmat, dále flexe, úrovně užití daného lemmatu, geografického užití apod. Nicméně informace, které se do slovníků zanášejí, v průběhu let prochází změnami, jindy se objevují nové a některé naopak mizí docela. Tento proces upravování slovníkových informací z velké části závisí na tom, jaké potřeby mají současní uživatelé jazyka.

V případě slovníků RAE lze pozorovat diachronní změny v uváděných informacích nejlépe na základě srovnání prvního a posledního slovníku RAE, kterými jsou *Academia de Autoridades*, resp. jeho první vydání z r. 1726 a slovník *Academia Usual* z r. 1992. Oba slovníky od sebe přitom dělí více než 250 let. Ze všech analyzovaných lemmat se v obou vydání slovníků nachází 9 zástupců (*alegre, abierto, amable, agradable, arrogante, ambicioso, austero*: viz příloha č. 4) demonstrujících změny, které nastávají v uvádění informací v průběhu zmíněného období.

Ačkoli se na první pohled může zdát, že se porovnávané mikrostruktury značně neliší, množství informací, které uvádějí oba dva slovníky, je poměrně malé. Oba dva zmíněné slovníky například podávají informaci o tom, jakým slovním druhem dané lemma je:

Př.: **alegre** (*Academia de Autoridades 1726*): ADJ

alegre (*Academia Usual 1992*): ADJ

Ne vždy se samozřejmě uvedené informace shodují. To proto, že slovníkové vstupy prochází v průběhu času změnami, kterých si lze díky diachronnímu porovnání všimnout. Ačkoliv se popis slovního druhu u určitého lemmatu může časem měnit, podstatné je, že oba dva slovníky informaci o slovním druhu lemmatu ve své mikrostruktuře zaznamenávají:

Př.: **abierto** (*Academia de Autoridades 1726*): part. pas.

abierto (*Academia Usual 1992*): p.p. irreg. de abrir / ADJ

Další podstatnou informací, kterou se vždy mluvčí jazyka z obou zmíněných slovníků dozví, je význam či významy analyzovaných lemmat. Stejně jako se mohou lišit slovní druhy lemmat, ještě s větší frekvencí dochází ke změnám jejich významu. Je běžné, že slova v průběhu času ztrácejí některé významy či naopak získávají nové, často přenesené, apod. Nicméně vyjádření významů jednotlivých lemmat je jedním z hlavních účelů vytvoření slovníku a proto se jedná o informaci, která je nepostradatelná pro demonstrování vydání.

Př.: **agradable** (*Academia Autoridades 1726*): lo que por sí mueve y excita a dar gusto: lo que complace y agrada a todos con suavidad y dulzura

agradable (*Academia Usual 1992*): que produce complacencia y agrado

Během zmíněných více než 250 let však došlo k velkým změnám, které souvisejí se záznamem informací ve slovnících. Řada informací, které se nacházely v prvním vydání slovníku *Academia de Autoridades (1726)* již nefiguruje v posledním vydání *Academia Usual (1992)* a naopak. Jednou z typických zpráv o lemmatu pro slovník *Academia de Autoridades (1726)* je zobrazení latinského ekvivalentu uvedeného slovníkového vstupu. Naopak ve vydání *Academia Usual (1992)* se nelze u žádného analyzovaného lemmatu setkat s jeho latinským ekvivalentem.

Př.: **abierto** (*Academia Autoridades 1726*): Lat. *Apertus. Patens,tis.*

abierto (*Academia Usual 1992*): žádný záznam

Výše zmíněný ekvivalent však nenese etymologickou informaci o lemmatu, ta bývá uvedena zvlášť. V případě slovníku *Academia Usual (1992)* latinský ekvivalent chybí.

Př.: **borde** (*Academia de Autoridades 1726*): pudo haberse tomado del Francés

Bord. y también del Flamenco

Boordt. Lat. ora,ae

borde (*Academia Usual 1992*): del franco *bord*, a través del fr. *bord*

Jiným příkladem absence určité informace v jednom z analyzovaných slovníků je odkazování na jiné heslo (jiná hesla). Takové odkazování se může týkat frází či slovních spojení a nelze se s ním setkat ve slovníku *Academia de Autoridades (1726)*. Jestliže se ve zmíněném slovníku nějaké fráze a slovní spojení nacházejí, tvoří součást slovníkové stati, která také nabízí jejich význam. Slovník *Academia Usual (1992)* řeší problematiku frází a slovních spojení právě odkazováním na jiná hesla, čímž se ušetří prostor v makrostruktuře slovníku a celkově se mluvčímu usnadní orientace ve slovníkové mikrostruktuře:

Př.: **cuentas alegres** (*Academia de Autoridades 1726*):

se llaman metafóricamente las que se hacen inconsideradamente o sin la debida reflexión y madurez suponiendo que los medios y rentas o bienes que uno tiene son suficientes o más crecidos de lo que puede importar el gasto que quiere hacer o satisfacción que hubiere de dar

cuentas alegres (*Academia Usual 1992*): V. Cuentas alegres

V poslední řadě také existuje široká škála informací, které mohou být v obou slovnících zobrazeny sporadicky ne proto, že by jejich uvedení bylo opominuto v jednom ze slovníků (jako je tomu například u zobrazování odkazů na jiná hesla či u latinských překladů), nýbrž z důvodu, že ze své podstaty je nelze uvádět u každého slovníkového vstupu v daném vydání. Mezi takové informace lze zařadit diachronní informace, frekvenci užití lemmatu, přenesení významů, uvádění přísloví či příkladů nebo také informace o úrovni užití. Určité slovníkové vstupy mohou být zcela bezpříznakové, což vede k tomu, že v mikrostruktuře se neobjeví např. žádná informace o tom, zda je význam přenesený či nikoliv, zda se výraz používá v Latinské Americe atd. Z diachronního pohledu to znamená, že pokud určité lemma ve slovníku *Academia de Autoridades (1726)* zaznamená metaforický význam oproti slovníku *Academia Usual (1992)*, nelze neuvedení

takové informace jednoznačně připisovat tomu, že by byla autory slovníku opomenuta. U daného lemmatu mohlo např. jednoduše dojít k zániku metaforického významu apod.

Př.: **austero** (*Academia de Autoridades* 1726): metafóricamente vale mortificado, penitente, muy observante, retirado y silencioso

austero (*Academia Usual* 1992): retirado, mortificado y penitente

3.2. Změna mikrostruktury z hlediska zobrazení významů lemmat

Jednou z nejviditelnějších změn v mikrostruktuře slovníků RAE je způsob zobrazení významů jednotlivých lemmat. Ačkoliv se RAE snaží držet zavedených pravidel pro zobrazování významů v mikrostruktuře, je zřejmé, že od svého prvního slovníku z r. 1726 -1739 (ve kterém již figuruje většina analyzovaných lemmat) bylo zobrazení významů slovníkových vstupů pojato několika způsoby.

Vůbec první způsob, jakým lexikografové RAE zobrazovali významy lemmat, je charakteristický tím, že pro každý slovníkový vstup byl uveden jediný význam. Bylo-li tedy některé lemma polysémní, uvádělo se ve slovníku vícekrát a jeho významy se řadily pod sebe. (viz obr. č. 1). Tento způsob uvádění významů nebyl z dnešního pohledu příliš úsporný, neboť velká část lemmat je polysémních a uvedení všech jejich významů tak zabíralo ve slovnících hodně prostoru. Ne vždy také tato mikrostruktura urychluje mluvčímu práci se slovníkem, zejména hledá-li jeden konkrétní význam pro daný slovníkový vstup. Tento způsob zobrazování významu se nicméně používal téměř po jedno století (od r. 1726 do r. 1822). Jedinou výjimku v tomto období tvoří slovník *Academia Usual* z r. 1791, pro jehož mikrostrukturu je typické číslované řazení významů pro jeden slovníkový vstup. (obr. č. 2).

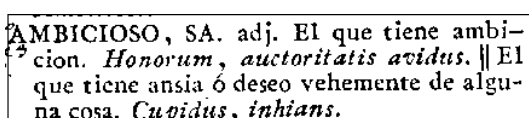
AMBICIOSO, SA. adj. Poseído de la ambición, y que con demasíado anhelo folicita, apetece y desea honras, dignidades, hacienda y bienes de fortuna. Es del Lat. *Ambitiosus*, que significa esto mismo. *HORTENS.* Mar. fol. 39. *Ambiciosos* de las cosas terrenas olvidan las celestiales. *LOP. Philom.* fol. 12.
Qual suele en los Palacios la ambiciosa Pobreza, que en si misma libre estaba.
AMBICIOSO. Vale tambien deseo y folicito de saber y adquirir honra, fama y otras cosas licita y honestamente. Lat. *Ambitiosus*. *MEND. Guerr.* de Gran. lib. 4. num. 9. *Ambiciosos* (los Griegos) de dar nombre en su lengua à las Naciones Hispánicas. *Ov. Hist. Chil.* fol. 1 to. *Vea el curioso el libro de arte magnetica del P. Kirker, que en él hallará el ingenio mas ambicioso de saber, los prodigios de la naturaleza.*

AMBICIOSO, SA. adj. El que tiene ambicion, *Ambitiosus*. 2. r. El que tiene ansia, ó deseo vehemente de alguna cosa. *Ambitiosus, cupidus*.

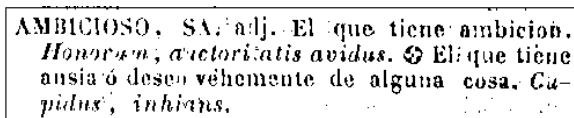
Obr. č. 1: NTLLE – 1726

Obr. č. 2: NTLLE – 1791

Lze uvést, že podstatný přelom v zobrazování významů nastává u slovníku *Academia Usual* z r. 1832, který se odklání od předešlého systému a jedinému lemmatu připisuje všechny významy oddělené dvěma svislými čarami (viz obr. č. 3). Toto zobrazení je již současnému mluvčímu bližší, jelikož všechny významy jsou součástí jednoho slovníkového hesla, což umožňuje rychlejší vyhledání potřebného významu. Další výhodou takového pojetí je také prostorová ekonomičnost jednotlivých slovníkových hesel, díky níž může slovník obsahovat více lemmat, aniž by omezoval počet významů. Zvláštní modifikaci uvedené struktury nabízí slovník *Academia Usual* (1843), který místo dvou svislých čar používá jiný znak (viz obr. č. 4).

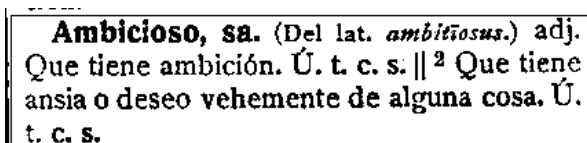

Obr. č. 3: NTLLE – 1832

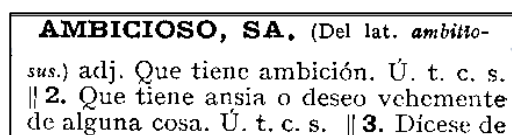

Obr. č. 4: NTLLE - 1843

Poslední podstatnější změnu v zapisování významů lze registrovat od r. 1914, kdy ve slovníku *Academia Usual* dochází k číslování významů pro každé lemma. V podstatě se jedná o pouhou úpravu předcházejícího pojetí, nicméně číslování významů dále usnadňuje mluvčímu práci se slovníkem z hlediska orientace v daném slovníkovém hesle. Ve zmíněném slovníku se k oddělení významů používala dvojitá svislá čára a číslo významu v horním indexu (viz obr. č. 5), od r. 1925 se však již horní index přestal používat. (srovnání obr. č. 6).

Obr. č. 5: NTLLE - 1914

Obr. č. 6: NTLLE - 1925

3.3. Změna mikrostruktury z hlediska zobrazení etymologie

Tak jako se v průběhu let mění způsob, jakým se zobrazují významy ve slovníkových statích, mění se také technika zobrazování etymologie jednotlivých lemmat. V prvním slovníku RAE (*Academia de Autoridades 1726-1739*) je etymologická informace vyjádřena doslovně a takové vyjádření má u analyzovaných lemmat ze sémantického pole charakterových vlastností několik podob (a to i v rámci jediného svazku):

Př.: alegre (<i>Academia de Autoridades 1726</i>):	Viene del latino <i>alácer</i>
curioso (<i>Academia de Autoridades 1729</i>):	Es del latino <i>curiosus</i>
frívolo (<i>Academia de Autoridades 1732</i>):	Es del latino <i>frivulus, a, um</i>
impertinente (<i>Academia de Autoridades 1734</i>):	Viene del latino <i>impertinens</i>
paciente (<i>Academia de Autoridades 1737</i>):	Lat. <i>Patiens</i> , que es de donde viene
tímido (<i>Academia de Autoridades 1739</i>):	Lat. <i>Timidus</i> , que es de donde viene

Další vydání slovníků RAE, tzn. slovník *Academia de Autoridades (1770)* a slovníky po něm následující, nevěnují pozornost zobrazování etymologie daných lemmat, uvádí pouze jejich latinský ekvivalent:

Př.: antipático (<i>Academia de Autoridades 1770</i>):	<i>Repugnans, contrarius.</i>
trabajador (<i>Academia Usual 1822</i>):	<i>Operarius.</i>
vago (<i>Academia Usual 1852</i>):	<i>Vagus.</i>

Za přelomový slovník v souvislosti se zobrazováním etymologie a latinských překladů lze označit slovník *Academia Usual (1869)*, který nepodává informaci o etymologii ani nenabízí latinský ekvivalent lemmat (viz obr. č. 7):

TOLERABLE. adj. Sufrible, llevadero, que se puede aguantar y tolerar.
Obr. č. 7: NTLLE - 1869

S dalším vydáním slovníku RAE (*Academia Usual 1884*) se mluvčí jazyka setkávají s novou podobou označování etymologie pro analyzovaná lemmata. Etymologická informace je v tomto případě uváděna v kulatých závorkách kurzívou a ve slovníkové stati je zmíněna na prvním místě. Takový způsob uvádění etymologie je zachován i v posledním analyzovaném vydání slovníku RAE (*Academia Usual 1992*):

Př.: simpático (<i>Academia Usual 1884</i>):	(<i>De simpatía</i>)
inteligente (<i>Academia Usual 1925</i>):	(<i>Del lat. Intelligens, intelligentis</i>)

tacaño (Academia Usual 1956):	(Del ital. <i>Tacagn y éste del gót tahu,</i> <i>pegajoso</i>)
serio (Academia Usual 1992):	(Del lat. <i>serius</i>)

Při pohledu na to, jakým způsobem se zaznamenávala etymologická informace v prvním vydání slovníku RAE v porovnání s jejím zobrazením v posledním vydání (*Academia Usual 1992*), je patrný značný rozdíl. První slovníkové vydání nabízí informaci uvozenou prakticky celou větou a mluvčí jazyka tak snáze pozná, která informace se týká etymologie, nicméně tato informace je z dnešního pohledu poněkud ukrytá ve slovníkové stati a pro mluvčího není na první pohled zcela viditelná. Oproti tomu poslední analyzovaný slovník *Academia Usual (1992)* nabízí informaci přehledně uvedenou v závorce a pro mluvčího tak snadno dohledatelnou, za podmínky, že zná její účel.

3.4. Změna mikrostruktury z hlediska uvádění slovníkových značek

Neopominutelnou součástí mikrostruktury slovníků RAE je také bohatý systém značek, díky němuž mají mluvčí jazyka možnost získat co největší počet informací o určitém lemmatu. Samotný způsob uvádění slovníkových značek však není stálý, podoba značek se s postupem času mění a někdy mohou vznikat i značky zcela nové. U námi analyzovaných lemmat je možné zaznamenat výskyt více než 70 druhů značek v různých vydáních slovníků (všechny značky lze nalézt v příloze č. 5). Význam těchto značek je poté uveden v příloze č. 6.

Z hlediska diachronních značek jsou ve slovnících zobrazeny nové významy lemmat a také významy zastaralé či již nepoužívané. Novým významům lemmat odpovídá značka: *es voz introducida modernamente*, která je nicméně zachycena pouze ve slovníku *Academia de Autoridades (1737)*. Naopak u značek uvádějících zastaralé významy lemmat byla nejprve používána značka *antiq.* (*Academia de Autoridades 1770*), která byla později nahrazena značkou *ant.* (*Academia Usual 1780*). Významy označené za již nepoužívané jsou uváděny pod značkou *desus.*, tato značka se však u lemmat nevyskytuje dříve než ve vydání slovníku *Academia Usual* z r. 1939/1939. Další diachronní značkou zaznamenanou ve slovnících RAE je značka *germ*²³, která se objevuje ve slovníku

²³ Germ. = acepción correspondiente a los usos de este código socialmente restringido, empleado durante el siglo de Oro. (Advertencias para el uso de los diccionarios – dostupné z: <http://www.rae.es/diccionario-de-la-lengua-espanola/que-contiene/item-numero-2>)

Academia Usual (1780) a již předcházela značka *en germanía* (*Academia de Autoridades* 1729).

Př.: **responsable** (*Academia de Autoridades* 1737): es voz introducida modernamente

alegre (*Academia de Autoridades* 1770): *antiq.*

alegre (*Academia Usual* 1780): *ant.*

tacaño (*Academia Usual* 1936/1939): *desus.*

chulo (*Academia de Autoridades* 1729): *en germanía*

chulo (*Academia Usual* 1780): *germ.*

Ve slovnících RAE je dále také značně zastoupena řada diatopických značek, jejichž podoba se sice s časem příliš nemění, přesto je ale ve slovnících možné pozorovat určitý vývoj takových značek. Obecně lze říci, že první slovníky RAE nevěnovaly informacím o geografických variantách užití lemmat velkou pozornost – jediné diatopické značky měly podobu: *es hispanismo* (*Academia de Autoridades* 1729, 1737) v případě, že poukazovaly na užití lemmatu v Latinské Americe či podobu *Mex.* (*Academia de Autoridades* 1739) v souvislosti se specifickým užitím významu v Mexiku.

Př.: **callado** (*Academia de Autoridades* 1729): *es hispanismo*

tierno (*Academia de Autoridades* 1739): *Mex.*

Největší nárůst diatopických značek je pozorovatelný u slovníků vydaných ve 20. století: *Ar., Nav., Chile, Ecuad., Méj., Sto. Dom., Guat., Nicar., Amér.*

Př.: **tierno** (*Academia Usual* 1984): *Chile, Ecuad., Guat. y Nicar.*

curioso (*Academia Usual* 1956): *Amér.*

vago (*Academia Usual* 1925): *Ar. y Nav.*

Poněkud zřídka se ve slovnících RAE objevují značky upozorňující na četnost používání určitého lemmatu. Jedinou frekvenční značkou u analyzovaných lemmat je ta, která odkazuje na nízkou frekvenci užívání daných slovníkových vstupů. Ve starším slovníku má podobu *tiene poco uso* (*Academia de Autoridades* 1729), později *p. us.* (*Academia Usual* 1803).

Př.: **callado** (*Academia de Autoridades 1729*): *tiene poco uso.*

chulo (*Academia Usual 1803*): *p. us.*

Naopak v hojném počtu jsou ve slovnících RAE zobrazovány technické značky. Již ve slovníku *Academia de Autoridades (1726-1739)* se lze s některými technickými značkami setkat. Patří mezi ně např. označení užití lemmatu v obchodu: *término que usan los mercadores, hombres de negocios y cambiadores* či *Úsase mucho en el comercio*. Pro označení významu lemmat v medicíně zmíněný slovník volil značku *término que usan los médicos y boticarios*. Toto označení se později změnilo ve značku *Med.* (*Academia Usual 1884*). Slovník *Academia de Autoridades (1726-1739)* také zachycoval označení významů užívaných ve filosofii prostřednictvím značky *en la filosofía*, která v dalších vydáních slovníků RAE získala podobu *Filos.* (*Academia Usual 1780*), později *Fil.* (*Academia Usual 1803*).

Další značky, které odkazují k užití lemmatu v určité vědní oblasti, začaly hojně přibývat zejména v 19. a 20. století: *Aritm., Mús., Mat., Zool., Gram., Bot., Mar., Equit., Mil., Anat., Pint., Der.* Jejich podoba však v různých edicích slovníků RAE zůstává stejná.

Př.: **vago** (*Academia Usual 1884; Academia Usual 1984*): *Zool.*

hipocondríaco (*Academia Usual 1884; Academia Usual 1956*): *Med.*

simpático (*Academia Usual 1936/1939; Academia Usual 1970*): *Anat.*

Poslední skupinu značek představují značky konotační a značky stylistické. Jediným zástupcem konotační značky je značka *ú. a veces peyorativamente* (*Academia Usual 1992*). Oproti tomu značek stylistických je možné zaznamenat větší počet, patří mezi ně: *vulgarmente, coloq., fam., expr.* Podoba těchto značek je však od svého prvního záznamu ve slovnících RAE neměnná.

Př.: **hablador** (*Academia de Autoridades 1734*): *vulgarmente*

tierno (*Academia de Autoridades 1739*): *coloq.*

alegre (*Academia de Autoridades 1770; Academia Usual 1947*): *fam.*

alegre (*Academia Usual 1780; Academia Usual 1791*): *expr.*

Z výše uvedených mikrostruktur slovníkových značek vyplývá, že s novějšími vydáními slovníků RAE docházelo ke zkrácení značek zejména do podob zkratek tak, aby bylo

možné zvýšit počet informací ve slovníkové stati, aniž by tím slovníkové heslo zabíralo více místa v celé makrostruktuře slovníku. Důkazem toho jsou i značky odkazující ke způsobu užití lemmatu, jichž je ve slovnících také plná škála a které jsou součástí přílohy č. 5. Jako příklad lze uvést značku pro užití lemmatu také jakožto substantiva:

Př.: **repelente** (*Academia Usual 1803*): Úsase también como sustantivo

repelente (*Academia Usual 1832*): Se usa también como sustantivo

inteligente (*Academia Usual 1884*): ú. t. c. s.

4. Sémantika a její využití v lexikografii

Jelikož je jedním z hlavních úkolů slovníků poskytnutí významů lemmat v nich uvedených, je důležité věnovat pozornost také sémantice a jejímu využití v lexikografii. Právě díky této lingvistické disciplíně máme možnost pochopit, jaké významy slov existují a proč u jednoho lemmatu můžeme najít ve slovnících vydaných v různých obdobích mnohdy jiný počet významů.

Základní pojmy:

Mezi základní pojmy související s analýzou významů slov, potažmo s analýzou významů slovníkových lemmat, patří samotný pojem sémantika. **Sémantika** je definována jakožto „*nauka, která se zabývá významem (v případě lingvistiky jde tradičně zejména o význam jednotlivých slov)*“ (ČERNÝ, 1998, str. 164). Nicméně ESPINAL tuto definici dále rozvádí a zmiňuje, že sémantika se zabývá lingvistickým významem slov a jejich spojení. Odlišuje tak sémantiku od pragmatiky, jejímž předmětem je interpretace výpovědi a zkoumání, jakým způsobem na sebe působí parametry lingvistické a parametry nelingvistické, kontextové (ESPINAL, 2014, str. 13).

Podle HAUSERA je **slovo** „*základní pojmenovací jednotka tvořená skupinou hlásek (zřídka hláskou jednou) s jednotným významem zřejmým a srozumitelným pro uživatele jazyka. Má svou gramatickou stavbu a odlišuje se od jednotek jiných jazykových plánů významovou samostatností*“ (HAUSER, 1980, str. 12). Za souhrn slov každého jazyka poté považuje **slovní zásobu**.

Dalším důležitým pojmem je také **sémantické pole**, které je sdružením slov z určitého výseku slovní zásoby s jejich synonymy, antonymy i výrazy nadřaděnými či podřaděnými. (HAUSER, 1980, str. 18).

4.1. Slovní zásoba

Slovní zásobou se rozumí „*souhrn všech slov, která se v jazyce vyskytují*“ (HAUSER, 1980, str. 13). Není však úplně snadné zjistit přesný počet slov, jelikož se průběžně objevuje řada slov nových na úkor zániku starých slov. Pro členění slovní zásoby hraje slovník poměrně důležitou roli. POKORNÝ totiž uvádí, že organizace slovní zásoby je založena na protikladu slovníkového základu a tzv. okrajových vrstev. Právě na problematiku slovníkového základu přitom nahlíží z různých úhlů pohledu:

- 1) z historického pojetí tvoří slovníkový základ tzv. základní slovní fond, do něhož spadají stará slova, která jsou navíc často společná několika příbuzným jazykům a která nemají přílišnou tendenci zanikat;
- 2) synchronní pohled na slovníkový základ poté nabízí protiklad centra a periferie slovní zásoby, kdy platí, že centrum slovní zásoby je tvořeno slovy neodvozenými, sémanticky základními, stylově neutrálními, slovotvorně produktivními a dále většinou slov gramatických. Oproti tomu slova na periférii slovní zásoby jsou obvykle knižní, hovorová, expresivní, dále archaismy, neologismy, poetismy, slangové výrazy, apod.;
- 3) sociolingvistické pojetí uvádí jako slovníkový základ ta slova, která označují nejdůležitější životně nutné pojmy; tzn. slova, která jsou z hlediska využití v komunikaci nejběžnější (POKORNÝ, 1991, str. 52-53).

Slovní zásoba také udržuje určité vrstvení, jelikož ne všechna slova mají stejnou funkci. Ačkoli velká část slov má pouze funkci pojmenovavací (taková slova označujeme za neutrální), některá slova zaznamenávají ještě další příznaky, např.:

- 1) příslušnost k jiným tvarům národního jazyka: slova užitá v nářečích;
- 2) původ: slova cizí, přejatá;
- 3) časová platnost: archaismy, neologismy;
- 4) frekvence užití: slova řídká, ojedinělá;
- 5) slohové příznaky: slova knižní, hovorová, poetismy, termíny;
- 6) citovost: slova s citovými příznaky (HAUSER, 1989, str. 18-19).

Vrstvení slovní zásoby lze prakticky aplikovat v lexikografii, jelikož mikrostruktura jednojazyčného slovníku výkladového zahrnuje nejen slova neutrální, nýbrž také slova příznaková. K tomu, aby byly výše uvedené příznaky jednotlivých slov určitým

způsobem označeny, využívá slovník systém značek, díky nimž má mluvčí k dispozici více informací o lemmatu, viz kapitola 2.6.

4.2. Význam slova

Definovat význam slova je poněkud obtížné, DUBSKÝ jej považuje za „*lingvistické vyjádření pojmů, které si mluvčí vytvořil jako odraz objektivní skutečnosti ve svém vědomí*“ (DUBSKÝ, 1989, str. 102). To znamená, že jakýkoli předmět (denotát) evokuje ve vědomí mluvčího určitý pojem, který je vyjádřen slovem (designátem). Je tak patrné, že mezi denotátem a pojmem existuje vztah přímý, stejně jako mezi pojmem a designátem. Oproti tomu vztah designátu a denotátu je zprostředkovaný skrze vědomí mluvčího. Důležité ovšem je, že slovní význam je někdy širší než pojem, jelikož zahrnuje také složku citovou, stylistickou. Příkladem mohou být slova *haját* či *spát*, obě mají stejný pojmový obsah, ale *haját* je citově příznakové. (HAUSER, 1989, str. 59-61).

Jednotlivý slovní význam je nazýván **sémém**, který je dále složen z dalších dílčí prvků, tzv. **sémů**. Právě sémy můžeme považovat za základní stavební prvek významu slova, jelikož odráží určitý rys denotátu. (HAUSER, 1989, str. 65,67).

4.2.1. Slova jednovýznamová a mnohovýznamová

Hledáme-li určitý slovní význam jednoho lemmatu v jednojazyčném slovníku, mnohdy narazíme na to, že pro takové lemma slovník nabízí významů hned několik. Tento fakt nám poté, jakožto uživatelům jazyka, může způsobit komplikace v porozumění významu, zejména jedná-li se o konzultaci cizojazyčného slovníku.

V jazyce jsou méně častým jevem **slova jednovýznamová**, čili ta, která označují pouze jeden denotát. Mezi taková slova je možné zařadit zvláště jména vlastní nebo odborné názvy, které však neoznačují jeden denotát, ale rovnou celou třídu: př. *citoslovce*, *příslovce*. Mnohem běžněji jsou registrována **slova mnohovýznamová**, která mají dva a více významů vztahujících se ke dvěma či více denotátům. Čím více mnohovýznamových slov v jazyce existuje, tím spíše je takový jazyk ekonomický (HAUSER, 1980, str. 69-70). Naopak v jazyce, kde by každému významu odpovídalo jen jedno slovo, bychom mohli hovořit o neekonomičnosti, neboť mluvčí daného jazyka by museli disponovat velice širokou slovní zásobou s velkým počtem slov k obsažení všech slovních významů.

ESPINAL a MATEU označují slova, jež mají více než dva významy, za slova polysémní. Pro tyto významy je dále typické to, že mají jeden společný etymologický základ. Autor také dodává, že u polysémních slov se obvykle uvádí jejich základní význam a řada dalších významů, které vznikly přenesením. Právě zmíněný společný etymologický základ umožňuje rozeznat **polysémii** od **homonymie**. Slova, která jsou homonymní, mají totiž také stejnou grafickou či výslovnostní formu a různé významy (jako slova polysémní), mají ale navíc rozdílný etymologický základ. S homonymií a polysémií se lze prakticky setkat v lexikografii, kdy polysémní významy jsou zobrazovány pod jedním slovníkovým vstupem a naopak pro homonyma platí, že jsou uváděny jakožto dva různé slovníkové vstupy (ESPINAL, MATEU, 2014, str. 83-84). I přes vymezení rozdílů mezi homonymií a polysémií, je někdy poněkud komplikované tyto dva jevy dokonale rozlišit, jelikož existuje určitá část slov, jejichž historický vývoj není zcela zřejmý (LYONS, 1989, str. 492).

4.2.2. Mnohovýznamovost v lexikografii

Jak již bylo uvedeno, většina slov v jazyce je polysémních a vzhledem k tomu, že jejich významy mají různou povahu, musí být v případě lexikografie systematicky zachyceny. Lexikografové RAE se uchylují k empirické metodě řazení významů jednotlivých lemmat, která spočívá v následujícím uvádění významů:

- 1) významy hovorového a běžného jazyka;
- 2) významy zastaralé;
- 3) významy familiární;
- 4) významy přenesené;
- 5) významy diatopické;
- 6) germania;
- 7) technické významy (CASARES, 1950, str. 67-68).

4.3. Změna významu slova

Kromě toho, že značná část slov nabízí více než dva významy, dochází v jazyce k tomu, že význam jednotlivých slov prochází během časového období jistým vývojem a proto nelze tvrdit o významu slova, že by byl stálý. Jelikož je význam součástí jazyka, který se neustále mění, prochází určitými změnami v závislosti na potřebách mluvčích a na změnách v objektivních skutečnostech.

Změna významu, cizím slovem **metasémie**, je jev, který je v jazyce zaznamenatelný od jeho počátku a mění se podle toho, jak se mění následující významotvorní činitelé (POKORNÝ, 1991, str. 23,25):

- 1) změna v rovině skutečnosti: význam slov se mění, jelikož se mění skutečnost, jež slova označují;
- 2) změna v rovině lidské mysli: význam slov se mění, jelikož se mění poznání věcí a citové zbarvení slov;
- 3) změna v rovině jazykové: význam slov se mění, jelikož se mění a zdokonaluje naše poznání a chápání slovem pojmenované.

Příčinami změn významu se zabývá také ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ, podle které jsou změny v rovině skutečnosti společensko-historickými příčinami změny významu. Význam se tedy mění proto, že mluvčí jazyka mají potřebu označit nové skutečnosti. Jako příklad uvádí slovo *coche*, které bylo původně chápáno jakožto vozidlo tažené koňmi a až později bylo použito k označení automobilu.

Změny v rovině lidské mysli autorka označuje za psychologické příčiny změny významu, se kterými souvisí právě citové zbarvení slov a používání eufemismů a dysfemismů. Příkladem může být spojení *estirar la pata*, které je použito místo slova *morir* a které dává významu příznak citového zbarvení. Slovní význam se tudíž mění na základě toho, jakým způsobem věci poznáváme a jaké citové zbarvení jim přisuzujeme.

Změnu v rovině jazykové poté považuje za jazykovou příčinu změny významu. V tomto případě se slovní význam mění na základě toho, že mluvčí usilují o co možná nejúspěšnější konverzaci, k čemuž např. často zkracují slova (ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ, 2009, str. 168).

4.3.1. Přenášení významu slov

Přenášení významu slova je základním typem významové změny, založené na přenesení pojmenování z jednoho předmětu či jevu na jiný na základě nějakého společného znaku. Díky takovým postupům vzniká vedle původního významu slova ještě význam další. (DUBSKÝ, 1989, str. 120). Hauser poté nazývá původní význam slova **významem přímým** a nový význam slova pojmenovává jakožto **význam přenesený** (HAUSER, 1980, str. 71). Na základě přenášení významu slov tedy dochází k vzniku slov polysémních a výhodou takových postupů spojených s přenosem významu je fakt, že

mluvčí mají možnost pojmenovat nové skutečnosti, aniž by museli vytvářet slova nová. Znamená to, že slovní zásoba se sice obohacuje, ale nerozšiřuje se početně (DUBSKÝ, 1989, str. 125).

4.3.1.1. Metafora

Přenášení slov na základě vnější podobnosti denotátů se nazývá **metafora**. Tato podobnost se týká zejména tvaru, barvy, umístění, rozsahu a funkce (HAUSER, 1980, str. 71). Podle toho, jakou funkci má metaforické pojmenování, rozlišujeme:

- 1) **lexikální metafora**: jsou součástí slovní zásoby obecné či odborné (např. slovo *viga*, které nese význam *rameno jeřábu*);
- 2) **básnické metafora**: nabízejí nový, dosud neužitý způsob pojmenování;
- 3) **stylistické metafora**: jejich funkcí je aktualizace promluvy a jsou proto četné v hovorovém, lidovém či slangovém vyjadřování, stejně jako v argotu: např. slovo *bola* ve významu *hlava* (DUBSKÝ, 1989, str. 122-123).

V lexikografii nejsou zdaleka uplatněny všechny zmíněné funkce metafor. Jak již bylo uvedeno, lexikální metafora, které jsou nedílnou součástí obecné slovní zásoby, jsou ve slovnících hojně zobrazovány: např. *oko na polévce*. Oproti tomu slovníky běžně nezachycují významy básnických metafor, které jsou výsledkem literární činnosti: příkladem může být výraz *oči továren*, kterým se rozumí *světla* (HAUSER, 1980, str. 71).

Rozlišujeme také několik druhů metafor podle toho, na čem se zakládá jejich vnější podobnost s denotátem:

- 1) **metafora smyslové**: jedná se o metafora, které jsou založené na shodě podoby a tvaru, dále na shodě barvy, funkce či na shodě prostorových vztahů. Např. slovo *araña* je typickou smyslovou metaforou založenou na shodě podoby a tvaru, jelikož je jím přeneseně označován *lustr*, který je možné tvarově připodobnit *pavouku*. Na shodě barvy je potom založeno slovní spojení *botón de oro*²⁴, jelikož zlatá barva se může v určitém případě připodobnit žluté. Metaforu, založenou na funkční shodě dále reprezentuje slovo *ala*, které přeneseně označuje *křídlo letadla*, jež plní zhruba stejnou funkci jako křídlo ptačí. Na podobnosti prostorových vztahů je možné zakládat metafora typu *manga corta*;

²⁴ Pryskeřník žlutý (DUBSKÝ, 1989, str. 120)

- 2) **rozumové metafory**: jsou metafory založené na vztazích mezi vlastnostmi. Může se jednat například o smyslovou podobnost – metaforické slovní spojení *una voz dulce* je založené na tom, že zvuk vyjadřuje chuť;
- 3) **antropomorfické, personifikační metafory**: tento typ metafor spočívá v přenášení lidských znaků na neživé předměty – př. *boca del río, cuello de la botella*;
- 4) **citové nebo emocionální metafory**: jsou takové metafory, objevující se ve vzrušené řeči, tím jsou myšleny např. metaforické nadávky (*¡burro!*), nadsázky (*una perra vida*) nebo lichotky (*ella es una joya*) (DUBSKÝ, 1989, str. 120-122).

ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ ještě uvádí další typy metafor, z nichž za zmínku stojí hlavně metafory **zoomorfní**. Ty jsou založeny např. na přenesení zvířecích znaků na osoby – viz *Pedro es un cerdo*. Autorka také uvádí metafory konceptuální, kterým je vhodné věnovat zvláštní pozornost (ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ, 2009, str. 170-171).

Teorii **konceptuální (pojmové) metafor** nejvíce podle ČERMÁKA nejvíce popsali autoři George Lakoff a Mark Johnson, autor dále uvádí, že „*metafora je v našem jazyce a myšlení přítomna všude a systematicky*“ (ČERMÁK, 2010, str. 94). Podstatou teorie konceptuálních metafor je tvrzení, že metafory nejsou jazykovými jednotkami, nýbrž jednotkami našeho myšlení. To znamená, že nám metafory neslouží pouze jako jazykový prostředek k dorozumívání, ale že také metaforicky přemýšlíme (ESPINAL, MATEU, 2014, str. 98). LAKOFF a JOHNSON uvádí jako příklad pojmovou metaforu *spor/argumentace je válka*, kde se snaží znázornit, že o sporech přemýšlíme jakožto o bitvě, souboji apod., čímž se naše vnímání sporu přenáší do jazykové roviny. Z toho důvodu potom často říkáme: *Atacó todos los puntos débiles de mi argumento; Destruí su argumento; Tus afirmaciones son indefensibles*. (LAKOFF, str. 40).

4.3.1.2. Metonymie

Dalším způsobem, jakým může dojít k přenášení významu slov je **metonymie**. V tomto případě dochází k přenášení slova na denotát, který má s původním denotátem souvislost vnitřní (HAUSER, 1980, str. 73). Na rozdíl od metafory, která je založena spíše na vnější podobnosti původních a přenesených významů, u metonymie je zapotřebí obvykle hledat nějakou věcnou či logickou souvislost mezi významem původním a mezi významem přeneseným. Metonymická pojmenování se mohou opírat o (DUBSKÝ, 1989, str. 124):

- 1) místní souvislosti: v takovém případě existuje logická souvislost mezi předmětem a jeho obsahem (př. *universidad* má význam budovy, ale také instituce);
- 2) příčinné souvislosti: zde lze pozorovat několik logických souvislostí mezi
 - dějem a jeho výsledkem (př. *camino*)
 - materiálem a předmětem (př. *caucho*)
 - nástrojem a činností (př. *lengua*)
 - předmětem a osobou, která jej užívá (př. *tambor*)
 - předmětem a místem jeho výroby (př. *rioja*).

Metonymická pojmenování, kdy má slovo vedle původního významu také význam přenesený, nazývá HAUSER jako **metonymii strukturní**. **Metonymií kontextovou** jsou poté podle něj pojmenování, která označují dílo spisovatelovým jménem (př. *číst Němcovou*) a **metonymií etymologickou** rozumí pojmenování, u nichž dochází k přenosu vlastních jmen místních či osobních na jména obecná - př. *mecenáš* (HAUSER, 1980 str. 74-75).

U metonymie (stejně jako u metafory) lze také zaznamenat pojmenování, která mají funkci **lexikální** a pojmenování s funkcí **básnickou**, aktualizací, což se odráží v lexikografii úplně stejným způsobem jako u metafor (DUBSKÝ, 1989 str. 125).

4.3.1.3. Synekdocha

Mezi základní typy přenesení slovního významu patří také synekdocha, kterou se rozumí přenesení slova na základě rozsahových poměrů denotátů. Pro synekdochu je typické, že se týká výhradně substantiv. U synekdochy může dojít ke dvěma způsobům přenosu významu (HAUSER, 1980, str. 76):

- 1) pojmenování části se přenesou na pojmenování celku: např. význam slova *vrch* se z pojmenování určité části hory může přenést na pojmenování hory celé;
- 2) pojmenování celku se přenesou na pojmenování části: např. význam slova *čaj* se z pojmenování celé rostliny přenesou na pojmenování listu čajovníku.

DUBSKÝ dodává, že stejně jako u metafory a metonymie, je možné setkat se s **lexikální** a **básnickou synekdochou**. Prvně zmíněná tvoří součást slovní zásoby a druhá v pořadí je prostředkem aktualizace básnického či uměleckého projevu (DUBSKÝ, 1989, str. 125).

Z toho důvodu by slovníky uvádějící synekdochy měly nabízet pouze významy synekdoch lexikálních.

Ne vždy je synekdocha považována za samostatný typ přenesení významu a spíše se o ní hovoří jako o zvláštním druhu metonymie. Původně totiž synekdocha neměla jasnou definici, ani nepanovaly shody ohledně jejího vztahu k metonymii. Byla studována jakožto součást metafory a až později došlo k rozdělení přenesení významu na metaforu a metonymii, jejíž součástí se stala právě synekdocha. Rozdíl mezi metonymií a synekdochou je tedy takový, že metonymie je založena na kvalitativních vztazích a synekdocha na vztazích kvantitativních (ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ, 2009, str. 171-172).

4.3.2. Lidová etymologie

Význam slov se v některých případech může také měnit na základě podobnosti v akustické formě se slovem jiným. Z tvarové podobnosti poté mluvčí usuzují, že slova mají také souvislost významovou. (POKORNÝ, 1991, str. 39). Např. u slova *čitelný*, které má původ ve slově *čítí*, došlo k tomu, že bylo mylně spojeno se slovem *číst* a nabylo tak jiného významu (HAUSER, 1980, str. 77).

4.3.3. Zúžení a rozšiřování významu slova

Dalším ze základních typů významových změn je **zúžení významu**, které spočívá v tom, že základní význam slova nabývá užšího či přesnějšího významu. Příkladem je slovo *mujer*, které se z obecného významu *žena* v určitém případě zužuje na význam *manželka*. Zúžení významu je proto typické i při specializaci významu, např. význam slova *guerrilla*, které původně znamenalo malou válku, se zúžil na význam *partyzánská válka* a označuje tak konkrétní způsob vedení války (DUBSKÝ, 1989, str. 119).

Stejně tak je druhem významové změny **rozšiřování významu**, které nastává v případě, že původnímu významu přibudou významy další. Za rozšiřování významu lze také označit přechod významu z jazyka odborného do jazyka obecného – např. slovo *arribar*, původně používané v námořnictví, nabylo obecného významu *přijít*. Rozšiřování významu se týká také vlastních jmen užitých jako jmen obecných – viz slovo *gilette* (DUBSKÝ, 1989, str. 119). Rozšiřování významu může být zároveň výsledkem přenesení významu, kdy se např. díky metaforickému přenesení rozšíří původní význam o význam přenesený.

4.3.4. Změny v hodnocení

Ojedinele dochází k tomu, že se význam slova nepatrně pozmění vlivem citového zabarvení. Tento způsob změny významu, kdy slovo původně citově neutrální nabývá citového odstínu, není příliš častý. Mluvčí mohou slovu přidávat buď negativní, nebo pozitivní citový odstín. Negativní hodnocení se nazývá **pejorace**, které si např. v češtině získalo slovo *děvka*, jež původně označovalo *dívku*, *děvečku* a až postupem času nabylo negativního citového charakteru. Za opak pejorace je považována **meliorace**, která je ale jevem méně častým (POKORNÝ, 1991, str. 44-46). Navíc je třeba uvést, že pro pejoraci a melioraci platí totéž, co pro rozšiřování a zúžení významu. Pejorace i meliorace totiž také mohou být zároveň výsledkem přenesení významu, kdy se může stát, že nově vzniklé významy nabývají negativních či pozitivních odstínů (ESPINOSOVÁ ELORZOVÁ, 2009, str. 175).

4.4. Důsledky změn slovního významu

Jak již bylo uvedeno, díky změnám slovního významu máme možnost pochopit, proč je většina slov v jazyce polysémních. Díky přenesení významu totiž pokaždé dochází k tomu, že se vedle základního významu slova objeví nějaký význam další. Důsledkem toho je, že se slovní význam rozšiřuje. V jiných případech ale také může dojít k zúžení významu, zejména mají-li mluvčí potřebu specifikovat označení nějakého denotátu. Díky přenosu významu také může dojít k tomu, že slova nabývají negativních či pozitivních emocionálních odstínů.

5. Změna významů u vybraných lemmat ve slovnících RAE

Patrně nejdůležitější součástí slovníkové mikrostruktury je označován význam lemmat. Nicméně i tyto významy se v průběhu času mění a proto se tak mění i mikrostruktura slovníků. K tomu, aby bylo možné zachytit alespoň částečně změnu ve významech slov, lze konzultovat jejich jednotlivé významy uváděné ve slovnících RAE napříč roky (viz příloha č. 2). Ze seznamu analyzovaných lemmat (viz příloha č. 1) zmiňujeme 6 zástupců (pro každou jazykovou úroveň dle Společného evropského referenčního rámce²⁵ je uvedeno jedno lemma), na kterých demonstrujeme, jakým způsobem se ve slovnících mění počet jejich významů v průběhu let, zda u nich slovníky uvádějí významy nové, či zda některé jejich významy ve slovnících zanikají. Případně lze také poukázat na povahu

²⁵ Dále jen SERR

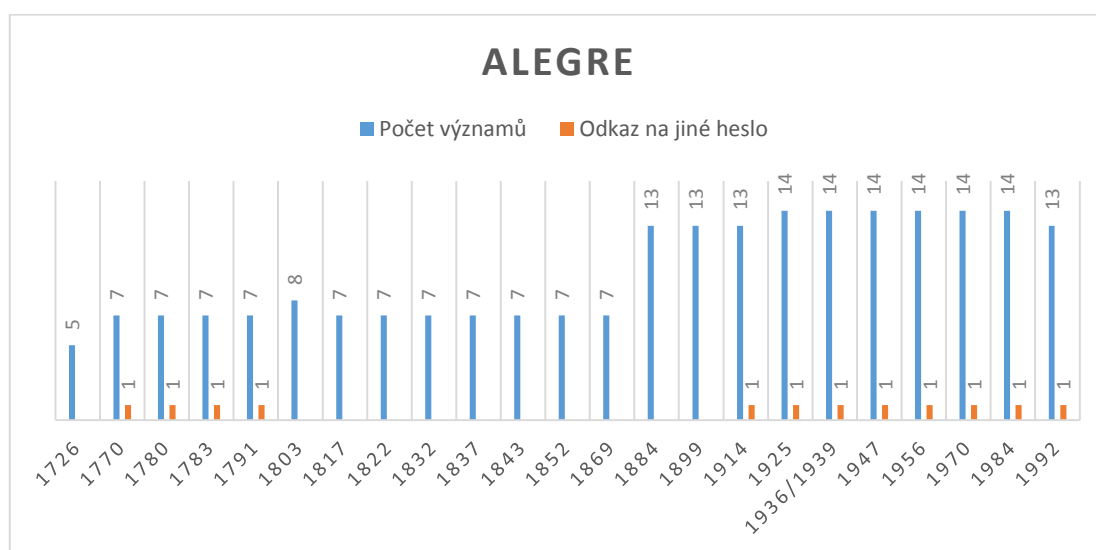
či přenesení některých významů demonstrováných lemmat ve slovnících RAE prostřednictvím slovníkových značek

5.1. Lemma *alegre*

Toto lemma reprezentující jazykovou úroveň A1 zaznamenalo od doby svého prvního zápisu do slovníku RAE (*Academia de Autoridades 1726*) několik změn z hlediska jeho významů. Z grafu č. 3 vyplývá, že počet významů uvedeného slovníkové vstupu narůstal s novými vydáními slovníků RAE. Zatímco u prvního vydání je možné nalézt pouze 5 významů lemmatu *alegre*, v jeho posledním analyzovaném vydání z r. 1992 registrujeme již 13 významů. Dále je třeba brát v úvahu také odkazy na další významy slovníkového vstupu *alegre*, které lze nalézt pod jinými slovníkovými hesly např. jako fráze či slovní spojení. Můžeme tedy soudit, že lemma *alegre* je polysémní.

Přelomovým vydáním pro uvádění významů analyzovaného lemmatu se stalo vydání *Academia Usual* z r. 1884, v němž došlo k navýšení významů lemmatu téměř o dvojnásobek (ze 7 významů na 13). Z hlediska odkazů na další hesla (resp. na další významy) nelze zachytit výrazné změny. V prvních vydáních slovníků RAE byl povětšinou uváděn jeden odkaz, od r. 1803 poté slovníky neodkazovaly na žádné další heslo. Změna přišla až se slovníkem *Academia Usual (1914)*, který již opět odkaz uváděl. Všechny významy lemmatu pro jednotlivá vydání slovníku jsou k nalezení v příloze č. 7.

Graf č. 3: Lemma *alegre*

Ačkoli výše uvedený graf zachycuje nárůst významů pro slovníkový vstup *alegre*, neumožňuje rozpoznat, jakým způsobem se tyto významy mění. Ne vždy musí nutně docházet pouze k přidávání či odstranění významů. Velmi často se významy lemmatu určitým způsobem mění. V některých případech se význam lemmatu zužuje.

Př.: **alegre de cascos** (*Academia de Autoridades 1726*):

Dícese del que está algo tomado del vino y en fuerza de su actividad tiene caliente la cabeza y la razón perturbada: por lo cual ni atiende a lo que dice ni le inquietan otras cualesquieras cosas. También se aplica esta locución al hombre mozo, a de poco juicio, que llevado de ardor y bizarría emprende y executa alguna cosa sin considerar los riesgos e inconvenientes que pueden resultar.

Př.: **alegre de cascos** (*Academia de Autoridades 1770*): *fam.* Dícese del que tiene poco seso y obra sin reflexión.

V jiných případech se význam mění v tom smyslu, že je ve slovníku označen jako přenesený:

Př.: **alegre** (*Academia Usual 1837*): Lo mismo que vivo y picante. Dícese de la conversación y del juego.

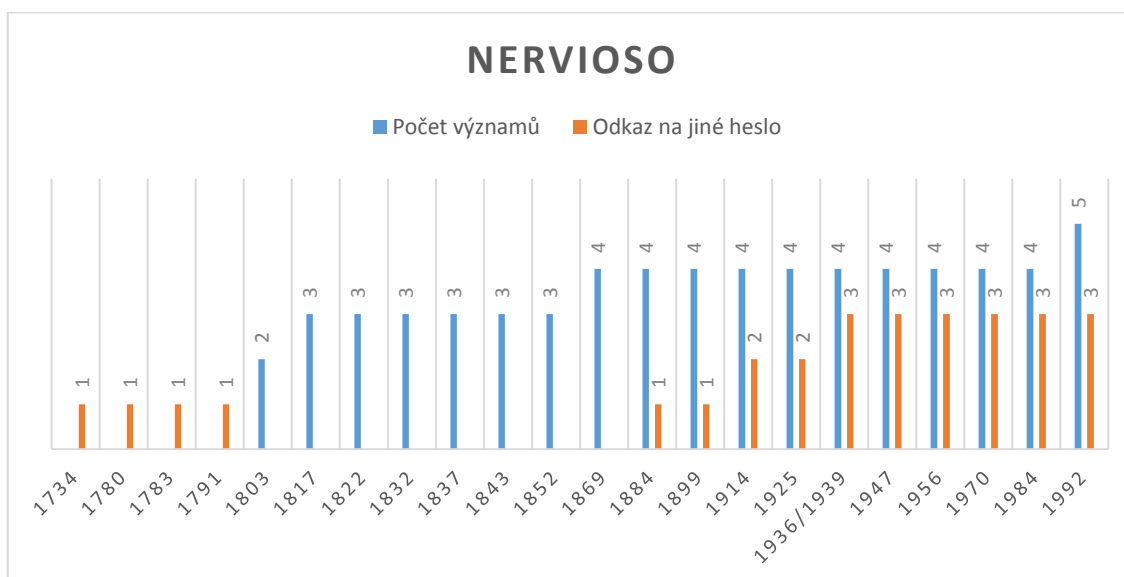
Př.: **alegre** (*Academia Usual 1843*): *Met.* Vivo y picante. Dícese de la conversación y del juego.

5.2. Lemma *nervioso*

Ze skupiny lemmat z jazykové úrovně A2 je pro analýzu vybráno právě lemma *nervioso* zejména pro atypický vývoj jeho významů. Jak vyplývá z příloženého grafu, ačkoliv se slovníkový vstup objevuje již v prvním slovníku RAE (*Academia de Autoridades 1734*), nelze u něj nalézt žádný význam až do vydání slovníku *Academia Usual (1803)*. V těchto prvních vydáních se objevuje pouze odkaz na jiné slovníkové heslo, ve kterém můžeme nalézt význam lemmatu *nervioso*.

Př.: **nervioso** (*Academia de Autoridades 1734*): V. nervoso

Graf č. 4: Lemma *nervioso*

Postupně ale dochází k nárůstu významů. První slovník, který připisuje lemmatu vůbec nějaký význam je slovník *Academia Usual (1803)*. Význam vysvětluje jakožto synonymum pro lemma *nervoso* a ještě přidává další význam, u nějž uvádí, že se používá zejména pro označení určitého typu rostlin:

Př.: **nervioso** (*Academia Usual 1803*): Lo mismo que nervoso. Aplícase a las hojas de las plantas que tienen unas rayas que corren de arriba abajo sin dividirse en otros ramillos.

I zde je patrná polysémie slovníkového vstupu *nervioso*, jemuž s dalšími vydáními slovníku významy přibývají, konkrétně ze tří významů až na pět, nabízených v posledním analyzovaném vydání slovníku *Academia Usual (1992)*. V tomto případě se jedná o téměř dvojnásobný nárůst významů lemmatu, což je podobné jako u významů lemmatu *alegre*. Všechny zaznamenané významy lemmatu v jednotlivých slovnících RAE jsou dostupné v příloze č. 7).

Od vydání slovníku *Academia Usual (1884)* také dochází k přibývání dalších významů, užívaných zejména v odborné terminologii:

Př.: **nervioso** (*Academia Usual 1884*): *bot.* V. hoja nerviosa

nervioso (*Academia Usual 1914*): *zool.* V. filete nervioso

nervioso (*Academia Usual 1936/1939*): *zool.* V. centros nerviosos

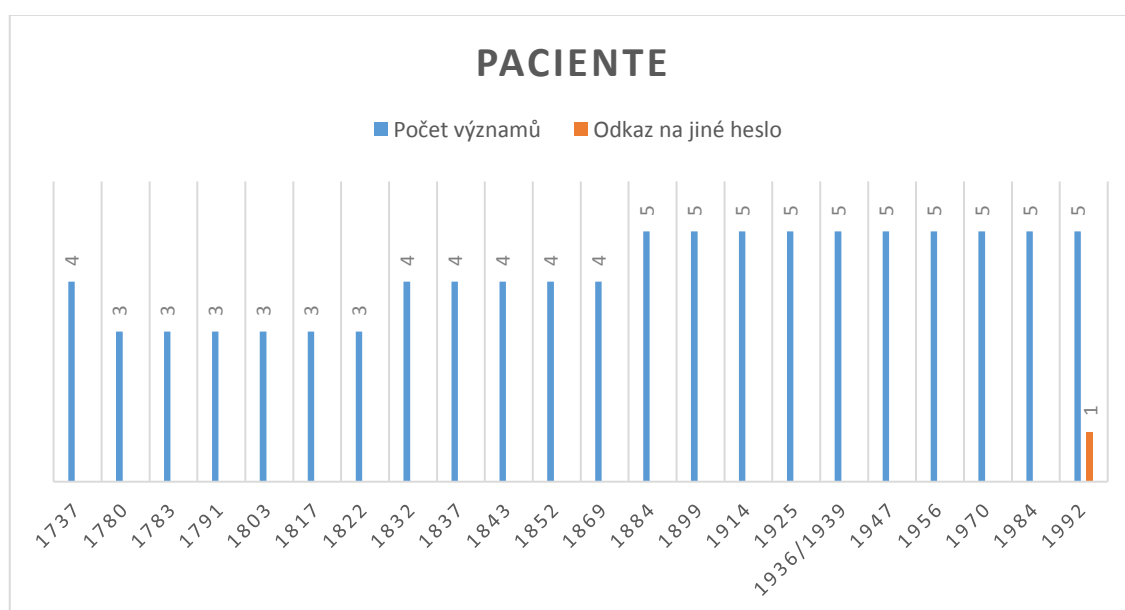
Na takových významech je patrné, že u nich došlo k procesu rozšíření: významy užívané původně pouze v odborném jazyce totiž přešly do běžné slovní zásoby a ta je zanesena do slovníku.

5.3. Lemma *paciente*

Dle předchozích příkladů lemmat se zdá, že počet jejich významů má vysoce stoupavou tendenci. Není tomu tak ale vždy. Některé slovníkové vstupy zaznamenávají během historického vývoje minimální změnu v počtu jejich významů. To dokazuje také lemma *paciente*, které zastupuje jazykovou úroveň B1 dle SERR. Vzhledem k tomu, že slovníky RAE registrují v různých edicích mezi třemi a pěti významy, je možné lemma zařadit mezi slova polysémní. Na druhou stranu, v porovnání s předešlými lemmaty *alegre* a *nervioso* u něj nedochází k tak velkému nárůstu počtu významů, což přehledně zobrazuje graf č. 5.

S výjimkou vydání slovníku *Academia de Autoridades* (1737) u vybraného lemmatu došlo pouze k drobným změnám v počtu registrovaných významů: ze tří postupně na pět významů. Co se týče odkazů na jiná lemmata, ve kterých by bylo možné nalézt význam lemmatu *paciente*, nebyly až do poslední edice slovníku *Academia Usual* (1992) registrovány vůbec žádné odkazy, proto u nich není možné sledovat historický vývoj a změnu. Všechny významy lemmatu jsou dále zaznamenány v příloze č. 7.

Graf č. 5: Lemma *paciente*

Ačkoliv uvedené lemma nezískává příliš mnoho nových významů, k určitým změnám v jejich definování došlo. Důkazem toho je původní význam samotného lemmatu, který se sice nijak dramaticky od vydání slovníku *Academia de Autoridades* (1737) nezměnil, nicméně způsob, jakým byl definován ve zmíněném slovníku je v porovnání s definicí poskytnutou slovníkem *Academia Usual* (1992) odlišný:

Př.: **paciente** (*Academia de Autoridades* 1737): El que sufre y tolera los trabajos y adversidades sin perturbación del ánimo.

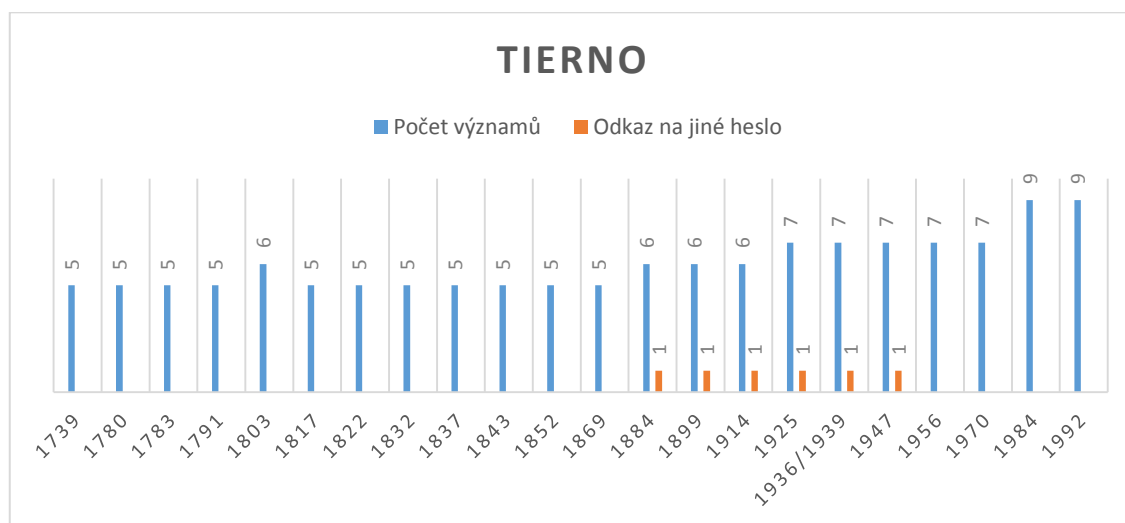
paciente (*Academia Usual* 1992): Que tiene paciencia.

Zde je patrné, že se samotný význam příliš nezměnil, oba dva slovníky označují svým způsobem určitou vytrvalou osobu s tím rozdílem, že prvně zmiňovaný k tomu využívá extenzionální definici a poskytuje tak výčet vlastností dané osoby. Druhý slovník pracuje s definicí relační, která definuje dané adjektivum použitím substantiva, od něhož je odvozeno. Oba dva zvolené přístupy mají na čtenáře určitý dopad. Ačkoli je první definice poněkud zdoluhavá, význam lemmatu *paciente* je z ní zřejmější. Oproti tomu druhá definice je sice úsporná, avšak pokud mluvčí nezná význam slova *paciencia*, ztěžuje mu taková definice porozumění lemmatu a nutí jej k dalšímu vyhledávání ve slovníku. V tomto případě tedy nutně nejde o změnu významu, spíše o změnu ve způsobu jeho definování.

5.4. Lemma *tierno*

Z jazykové úrovně B2 dle SERR je zástupcem lemma *tierno*, u nějž máme také možnost zaznamenat nárůst významů od jeho prvního zápisu ve slovníku *Academia de Autoridades* (1739) až po poslední záznam ve vydání slovníku *Academia Usual* (1992). Z původních pěti významů uvedeného slovníkové vstupu se jejich počet rozšířil na číslo 9, díky čemuž můžeme konstatovat, že slovo *tierno* je polysémní. Ne všechna vydání slovníků RAE ale uvádějí odkaz na jiné heslo, kde je možné dohledat význam lemmatu *tierno* v určitém slovním spojení. Tyto odkazy můžeme zaznamenat pouze ve vydáních slovníků RAE mezi lety 1884 a 1947 (viz graf č. 6).

Graf č. 6: Lemma *tierno*

I když výše zobrazený graf poukazuje na to, že mezi lety 1884 a 1947 se ve slovnících uváděl odkaz na jiné heslo, související s některým z významů lemmatu *tierno*, neznamená to vždy, že s dalším vydáním slovníku by již nebylo možné takový význam dohledat. Konkrétně u lemmatu *tierno* nastává to, že je slovní spojení *ojos tiernos* (původně uvedené v odkazu na slovníkový vstup *ojos*) s dalším vydáním slovníku zahrnuto do jeho mikrostruktury jako samostatný význam.

Př.: **tierno** (*Academia Usual 1947*): *Fig. V. ojos tiernos.*

tierno (*Academia Usual 1956*): *Fig. Dícese de los ojos con una fluxión ligera continua.*

O tom, že je uvedené lemma polysémní, svědčí fakt, že mnohé jeho významy jsou výsledkem přenesení významu původního.

Př.: **tierno** (*Academia de Autoridades 1739*): *blando, delicado, flexible y fácil a cualquiera extraña impresión.*

tierno (*Academia Usual 1884*): *fig. afectuoso, cariñoso y amable.*

Námi analyzovanému lemmatu také přibyla v posledních vydáních slovníků RAE řada významů, které mají diatopický příznak a které jsou tudíž užívány jenom v určitých hispanofonních zemích.

Př.: **tierno** (*Academia Usual 1984*): *Guat. y Nicar. Niño o niña recién nacidos o de pocos meses.*

tierno (*Academia Usual 1992*): *Nicar. por ext. El niño o niña de menos edad*

entre hijos de una familia.

Protože lemma *tierno* zachycuje několik různých druhů významů, jsou tyto řazeny dle empirické metody (viz kapitola 4.2.2), kdy prvně zmíněný význam je běžný, následovaný přenesenými výrazy a významy s diatopickým příznakem (viz obr. č. 8). Všechny významy lemmatu jsou poté uvedeny v příloze č. 7.

tierno, na. (Del lat. *tenet, -ēra.*) adj. Dícese de lo que se deforma fácilmente por la presión y es fácil de romper o partir. || **2.** fig. Reciente, de poco tiempo. || **3.** fig. Dícese de la edad de la niñez, para explicar su delicadeza y docilidad. || **4.** fig. Propenso al llanto. || **5.** fig. Afectuoso, cariñoso y amable. || **6.** fig. Dícese de los ojos con una fluición ligera continua. || **7.** *Chile, Ecuad., Guat. y Nicar.* Dícese de los frutos verdes o en agraz, que no han llegado a sazón. || **8.** m. y f. *Guat. y Nicar.* Niño o niña recién nacidos o de pocos meses. || **9.** *Nicar.* Por ext., el niño o niña de menos edad entre los hijos de una familia. *Fulanito es el TIERNO de la casa.*

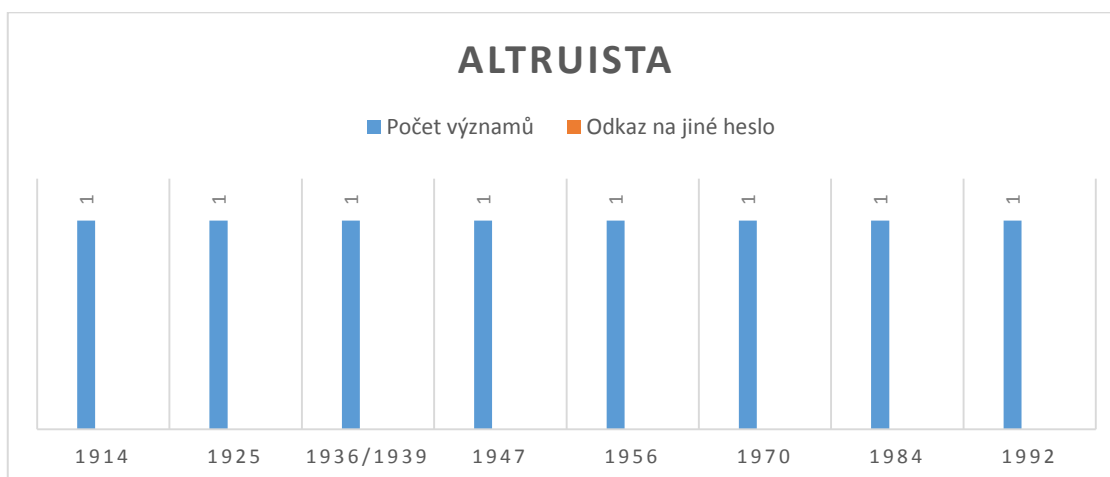
Obr. č. 8: NTLLE – 1992

5.5. Lemma *altruista*

Úroveň C1 dle SERR reprezentuje v diachronní analýze slovního významu právě lemma *altruista*, u kterého sice není možné zachytit zajímavý vývoj, co se změny významu týče, i přesto je ale vhodné jej zmínit v této části práce. Demonstrované lemma je totiž, alespoň podle záznamů ve slovnících RAE, monosémické. Tento jev je ve slovní zásobě ojedinělý.

Ačkoli se lemma poprvé vyskytlo ve slovnících RAE až ve vydání slovníku *Academia Usual (1914)* a nemůžeme u něj proto zaznamenat dlouhý časový vývoj, od svého prvního záznamu zůstalo prakticky nepozměněno – tzn., že v osmi vydáních slovníku RAE nebylo u lemmatu *altruista* zaznamenáno žádné přenesení významu, ani jeho rozšíření či zúžení apod. V žádném vydání navíc nemáme možnost nalézt nějaký odkaz na další heslo, ze kterého bychom mohli poznat další význam lemmatu *altruista*. Toto tvrzení dokládá i grafické vyjádření (viz graf č. 7)

Graf č. 7: Lemma *altruista*

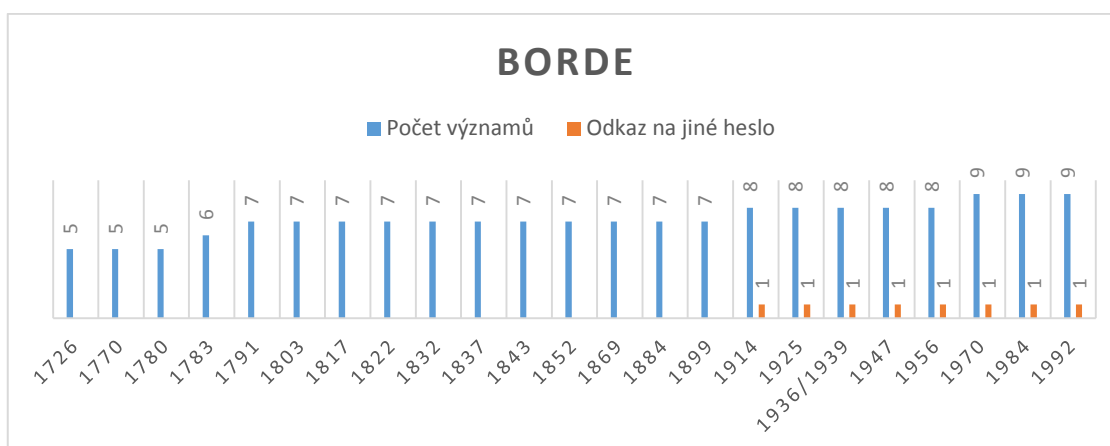

Jedinou informaci o významu, získatelnou ze všech slovníků RAE, dokládá tato relační definice (která je obsahem přílohy č. 7): **altruista** = que profesa el altruismo.

5.6. Lemma *borde*

Při pohledu na graf č. 8 je patrné, že také poslední demonstrované lemma, vybrané z jazykové úrovně C2 dle SERR, zaznamenává více než jeden význam. Vůbec v prvním slovníku, v němž se lemma objevilo (slovník *Academia de Autoridades 1726*), mu bylo přiřazeno 5 významů, které se s postupem času rozrostly na 9. Co se týče odkazů na jiná slovníková hesla obsahující význam lemmatu *borde* v nějakém slovním spojení, máme možnost registrovat jeden odkaz, který se poprvé objevil ve vydání slovníku *Academia Usual (1914)* a který u daného slovníkového vstupu figuruje až do posledního analyzovaného vydání slovníku RAE.

Graf č. 8: Lemma *borde*

Ačkoliv z grafu plyne, že lemma je polysémní, ve skutečnosti je její určení mnohem komplikovanější. V různých vydáních se totiž můžeme setkat s různým interpretováním etymologie slovníkového vstupu. Již slovník *Academia de Autoridades 1726* uvádí následující etymologickou informaci, která může naznačovat, že se jedná o hyponymii:

Př.: **borde** (*Academia de Autoridades 1726*): Pudo haberse tomado del francés

bord y también del flamenco *boordt*.

Naopak, existuje několik vydání slovníků *Academia Usual*, ze kterých nelze usuzovat na hyponymii (obr. č. 9). Ta se potvrzuje až ve slovníku *Academia Usual (1884)* a v těch modernějších vydáních slovníků je znázorněna číslem v horním indexu u slovníkového vstupu (obr. č. 10):

BORDE. m. Extremo ú orilla de alguna cosa. *Ora.* || En las vasijas la orilla ó labio que se forma al rededor de la boca. *Labrum.* || El hijo ó hija nacido fuera de matrimonio. *Nothus.* || ant. met. El vástago de la vid que no nace de la yema. || **BORDO** por costado exterior del navío. || adj. Hablando de árboles se aplica á los silvestres que no están ingertos ni cultivados. *Silvester, agrestis.* || **À BORDE.** mod. adv. ant. A pique ó cerca de suceder alguna cosa.

borde¹. (Del germ. *bord*, lado de la nave.) m. Extremo u orilla de alguna cosa. || **2.** En las vasijas, orilla o labio que tienen alrededor de la boca. || **3. bordo** de la nave. || **a borde.** loc. adv. A pique o cerca de suceder alguna cosa.

borde². (Del arag. *borde*, y este del lat. *burdus*, bastardo.) adj. *Bot.* Aplicase a plantas no injertas ni cultivadas. || **2.** Dícese del hijo o hija nacidos fuera de matrimonio. Ú. t. c. s. || **3.** fam. Tosco, torpe. || **4.** V. **armuelle, barrilla, caña, té borde.** || **5.** m. ant. Vástago de la vid, que no nace de la yema.

Obr. č. 9: NTLLE - 1837

Obr. č. 10: NTLLE - 1984

Poté, co začalo být lemma ve slovnících označeno jako homonymické, rozdělily se jeho jednotlivé významy podle jejich adekvátního původu. Veškeré registrované významy u lemmatu *borde* jsou k nalezení v příloze č. 7, avšak vzhledem ke komplikovanému určení homonymie není uvedeno, k jakému etymologickému základu jednotlivé významy patří.

III. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo analyzovat mikrostrukturu lemmat ze sémantického pole charakterových vlastností ve 23 různých vydáních slovníků RAE: od vydání prvního slovníku *Diccionario de Autoridades (1726-1739)* do vydání slovníku *Academia Usual (1992)*. Po analýze mikrostruktur celkem 58 lemmat za pomoci *NTLLE* jsme došli k několika závěrům.

V první části analýzy, provedené v kapitole č. 3, jsme nejdříve určili první výskyt daných lemmat ve slovnících RAE. Analýza ukázala, že 74% lemmat se poprvé objevilo již v prvním slovníku RAE a zbylých 26% poté ve všech ostatních vydáních slovníků. Zároveň lze ale konstatovat, že ze zmíněných 74% lemmat v prvním slovníku RAE nese pouze 54% lemmat podobu adjektiva s významem charakterové vlastnosti. Zbylých 40% lemmat ji získává v pozdějších vydáních slovníků a 4% lemmat ji dosud nezaznamenala.

Dále jsme zjišťovali, k jakým změnám v uvádění lingvistických informací obecně došlo mezi lety 1726 a 1992. Výsledky jsme získali porovnáním lemmat vyskytujících se ve slovnících *Academia Autoridades (1726)* a *Academia Usual (1992)*. Z analýzy můžeme usuzovat, že oba slovníky shodně uvádí pouze významy lemmat a informace o jejich slovním druhu. Jiné informace (zobrazování latinských ekvivalentů, odkazování na jiná hesla, atd.) jsou některým slovníkem opomíjené. Opominutí informací však nemusí být vždy záměrem lexikografů, to se týká např. přenesených významů, jež postupně vznikají či zanikají a podle toho mohou být zachyceny jen v některém ze slovníků.

V této části analýzy jsme se zaměřili také na způsob zobrazování významů lemmat v mikrostrukturách slovníků RAE. Po srovnání všech mikrostruktur jsme došli k závěru, že v prvních slovnících byl povětšinou jednomu slovníkovému vstupu připísán jeden význam (tzn., že polysémní lemmata se psala několikrát pod sebe s různými významy). Od r. 1832 se významy jednoho lemmatu začaly psát za sebou a oddělovat dvojitou svislou čarou či jinak, později (od r. 1914) se navíc číslují v horním indexu či bez něj.

Podobně jsme také srovnávali způsoby zobrazování etymologických informací ve slovníkových mikrostrukturách. Etymologie byla v prvním slovníku RAE uvozena celou frází, avšak v dalších vydáních slovníků tato informace zcela chybí. Zobrazení etymologie nabývá jednotné struktury od r. 1884, kdy se uvádí na prvním místě ve slovníkové stati, kurzívou a v kulatých závorkách.

První část analýzy přináší také poznatky o způsobech uvádění slovníkových značek v mikrostrukturách slovníků, přičemž pozornost byla věnována zejména značkám diachronním, diatopickým, frekvenčním, technickým, konotačním a stylistickým. Z analýzy je možné registrovat nárůst diatopických a technických značek s novějšími vydáními slovníků. Zároveň se systém značek postupně omezuje na zkratky, čímž patrně dochází k prostorové úspoře slovníkového hesla.

Druhá část analýzy, uskutečněná v páté kapitole, se týkala změn významů lemmat v čase. Pro analýzu bylo vybráno 6 lemmat (z každé jazykové úrovně dle SERR jedno), na nichž jsme demonstrovali měnící se počty významů a také různé typy změn slovního významu. Ze zkoumaných vzorků lemmat vyplývá, že naprostá většina z nich je polysémních (kromě lemmatu *altruista*). U těchto polysémních lemmat byl navíc v průběhu let zaznamenán nárůst co do počtu jejich významů. Tato stoupavá tendence nicméně neplatí pro počty odkazů na jiná slovníková hesla souvisejících s analyzovanými lemmaty, neboť jejich počty jsou mnohdy kolísající či konstantní.

Analýza dále poukazuje na zužování (*alegre*) či rozšiřování (*nervioso*) významů, stejně jako na přenesení významů. Přibývání významů lemmat s novějšími vydáními slovníků souvisí také se zaváděním terminologických významů (*paciente*), které můžeme ve slovnících hojně evidovat od 19. stol. a dále také významů diatopických (ty byly u analyzovaných lemmat registrovány především ve slovnících vydaných ve 20. stol.). Dalším zajímavým úkazem této analýzy se stala problematika hyponymie, kterou zaznamenalo lemma *borde*.

Analyzované aspekty poukazují k tomu, že slovník je svědkem mnoha jazykových informací odrážející potřeby mluvčích, které se v čase mění. Rozsah této práce však neumožňuje zabývat se všemi aspekty detailněji a proto se nabízí řada dalších témat, která by mohla být dále zpracována. Jedná se zejména o rozvinutí analýzy slovních významů lemmat, neboť ze všech 58 lemmat jsme pro ni vybrali pouze 6 k tomu, abychom poukázali možné příklady změn. Z analýzy tak malého počtu lemmat ale nelze usuzovat na obecnější závěry, které by mohly poskytnout přehled o tom, jak se jazyk mění v čase.

IV. Cizojazyčné resumé

El tema de esta tesis de diplomadura es “el análisis lexicográfico del campo semántico del las características personales desde un punto de vista diacrónico” y su objeto es averiguar cómo cambian las microestructuras de los lemas mencionados en varias ediciones de los diccionarios de la Real Academia Española entre los siglos XVIII y XX. Concretamente analizamos el *Diccionario de Autoridades* y el *Diccionario Usual* en sus diferentes ediciones, por lo cual empezamos el análisis en 1726 y lo acabamos en 1992 (el análisis se efectúa mediante *Nuevo Tesoro Lexicográfico de la Lengua Española*). En lo que se refiere a los lemas analizados, hemos usado el *Plan Curricular del Instituto Cervante*²⁶s donde hemos elegido 58 lemas pertenecientes a diferentes niveles de lengua.

A pesar de que presenta la división tradicional en dos partes, las que se suelen nombrar la parte teórica y la parte práctica, sí que está estructurada. En primer lugar, introducimos el tema de lexicografía, mencionamos algunos términos que tienen que ver con esta disciplina e informamos de una manera breve sobre la historia de la lexicografía española.

En segundo lugar, dedicamos dos capítulos (capítulos núm. 2 y 3) a la problemática de la estructura de un diccionario, dado que se trata de uno de dos temas centrales de esta tesis. Esta parte está enfocada sobre todo en la microestructura. En el segundo capítulo introducimos informaciones teóricas sobre las entradas en los diccionarios, así como informaciones sobre el lema y sus definiciones. Además, añadimos datos sobre ejemplos e ilustraciones, sobre la gramática y marcas, puesto que todos están vinculados con la microestructura de un diccionario.

En cuanto a los conocimientos teóricos, estos los hemos aplicado en el análisis de las microestructuras de los diccionarios de la RAE. Es decir, en el capítulo núm. 3 presentamos un análisis diacrónico de las microestructuras de estas obras lexicográficas prestando una atención especial a los fenómenos siguientes:

- 1) La primera aparición de los lemas en los diccionarios de la RAE (también en función de adjetivos con el significado de carácter personal).
- 2) Los cambios lingüísticos.
- 3) Los cambios en el modo de presentar el significado de lemas.

²⁶ Disponible en: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/plan_curricular/indice.htm (carácter y personalidad)

- 4) Los cambios en el modo de presentar la información etimológica de los lemas.
- 5) Los cambios en el modo de presentar las marcas lexicográficas.

Los resultados de esta parte práctica muestran que un 74% de los lemas aparecen por primera vez ya en el *Diccionario de Autoridades (1726-1739)*. Sin embargo, solamente el 54% de los lemas aparecen en el mismo diccionario con función de adjetivo con el significado de carácter personal. Igualmente, es curioso que un 4% de los lemas todavía no ha aparecido con esta función en cualquier de los diccionarios de la RAE analizados.

Luego, comparamos el *Diccionario de Autoridades (1726)* con el *Diccionario Usual (1992)* para obtener los datos relacionados con los cambios que ocurrieron en la introducción de las informaciones lingüísticas. En este sentido, los datos indican que los dos diccionarios tienen poco en común. Aunque ambos informan del significado y de la clase de palabras de los lemas analizados, podemos constatar que con mucha frecuencia uno u otro de los diccionarios omite algunas informaciones. Por ejemplo, solamente el *Diccionario de Autoridades (1726)* hace constar los equivalentes latinos de los lemas; por otro lado, en la microestructura del *Diccionario Usual (1992)* se pueden encontrar referencias a otros lemas que explican uno o más significados del lema analizado (mediante la marca V.). Asimismo, también hay casos en los que la omisión de algunas informaciones resulta comprensible, puesto que estos no están presentes o no resultan relevantes en todos los lemas en todas las ediciones de los diccionarios. Se trata por ejemplo de los significados figurados, informaciones diacrónicas, etc.

Acerca de los cambios en la presentación de los significados de los lemas, constatamos que los primeros diccionarios de la RAE (1726-1822) tenían solamente una explicación para cada una de sus entradas, por lo cual era normal que para una palabra polisémica se escribieran varias entradas con significados diferentes. La única excepción era el *Diccionario Usual (1791)* que enumeraba los significados de los lemas. A partir de 1832 todos los significados de un lema ya se presentan en un párrafo y van separados por una doble barra vertical, o por otro signo como lo hace el *Diccionario Usual (1843)*. De 1914 en adelante, en todos los diccionarios los significados de un lema empiezan a enumerarse. Aunque primero se les ponen números con formato de superíndice, en 1925 este formato dejó de usarse.

Al mismo tiempo, hemos descubierto que el modo de presentar la etimología en los diccionarios de la RAE también ha sufrido varios cambios. En el primer diccionario de la

RAE la información etimológica aparecía en forma de frase – por ejemplo: *viene del latino alácer*. En las ediciones posteriores, esta información o bien no se incluía en la microestructura de los diccionarios o bien era sustituida por los equivalentes latinos de los lemas. Sin embargo, a partir de 1884 la información etimológica suele aparecer en la primera parte del cuerpo del artículo y va en cursiva y entre paréntesis.

El último fenómeno analizado en esta parte tiene que ver con los cambios diacrónicos en el modo de introducir las marcas lexicográficas. Como existen varios tipos de las marcas, nosotros prestamos atención especialmente a las marcas diacrónicas, diatópicas, técnicas, estilísticas y a las marcas de frecuencia y de connotación. En general, se puede decir que el número de las marcas lexicográficas sube a lo largo del tiempo – eso es válido especialmente para las marcas diatópicas y técnicas. Asimismo, podemos constatar que el sistema de las marcas se va limitando gradualmente al empleo de las abreviaturas para que la microestructura sea más breve y para que pueda abarcar varios tipos de información lingüística, un fenómeno que se puede apreciar en el siguiente ejemplo:

repelente (Academia Usual 1803): Úsase también como sustantivo

repelente (Academia Usual 1832): Se usa también como sustantivo

inteligente (Academia Usual 1884): ú. t. c. s.

Después de haber analizado la microestructura de los diccionarios de la RAE, nos centramos en el segundo tema central de la tesis, que trata de la semántica y de su empleo en la lexicografía. Por eso, dedicamos también dos capítulos a esta problemática (capítulos núm. 4 y 5). El cuarto capítulo introduce el tema de la semántica, explica la problemática del léxico, del significado de las palabras y también de su cambio, eventualmente informa sobre las consecuencias relacionadas con este cambio de significado. Asimismo, se presentan algunas informaciones sobre la relación existente entre la semántica y lexicografía como la ordenación de significados en el artículo lexicográfico, la polisemia y homonimia en los diccionarios, etc.

A continuación, presentamos un análisis diacrónico de los diccionarios de la RAE cuyo objeto es determinar qué cambios de significado ocurren en sus lemas. Para este análisis, que se efectúa en el capítulo quinto, hemos elegido seis lemas (para cada nivel de lengua mencionamos un lema). Utilizando estos lemas demostramos cómo cambia el número de significados de las palabras y qué tipos de cambio podemos encontrar.

Respecto a los datos obtenidos, estos parecen demostrar que la mayoría de los lemas analizados son polisémicos (excepto el lema *altruista*), además se ha registrado el número creciente de sus significados entre los años 1726 y 1992. No obstante, no se puede decir que el número de las referencias a otros lemas crezca igualmente. Una explicación podría ser que no todos los lemas continen alguna referencia, dado que en vez de poner una referencia en el artículo lexicográfico, la presentan directamente como uno de los significados. Este fenómeno se puede ver en el ejemplo siguiente:

tierno (Academia Usual 1947): *Fig. V. ojos tiernos.*

tierno (Academia Usual 1956): *Fig. Dícese de los ojos con una fluxión ligera continua.*

En el análisis hemos descubierto la restricción y el estrechamiento del significado de los lemas. En este contexto, el estrechamiento de un significado del lema supone un paso de la lengua técnica a la lengua común:

nervioso (Academia Usual 1884): *bot. V. hoja nerviosa*

Durante el siglo XX, surgen también nuevos significados diatópicos de los lemas, lo que documenta el lema *tierno*:

tierno (Academia Usual 1984): *Guat. y Nicar. Niño o niña recién nacidos o de pocos meses.*

tierno (Academia Usual 1992): *Nicar. por ext. El niño o niña de menos edad entre hijos de una familia.*

Por último, al analizar el lema *borde*, hemos registrado un caso de hiponimia, un fenómeno mucho menos frecuente que la polisemia. Sin embargo, hay que tener en cuenta este fenómeno, puesto que los diccionarios distinguen estas dos categorías. Dado que la hiponimia está relacionada con la etimología, los lemas pueden cambiar de categorías siendo primero palabras polisémicas y acabando como dos palabras hipónimas.

A pesar de que la extensión de la tesis no nos posibilita entrar en detalles en lo relacionado con el análisis de los lemas, parece ser evidente que el diccionario sirve como un testigo del cambio de varias informaciones lexicográficas y por eso también refleja las necesidades de los hablantes, que varían en el tiempo.

V. Seznam použité literatury

- BUZEK, Ivo. Historias que cuentan los gitanismos en los Catauros de Fernando Ortiz. *Boletín de Filología*. 2016, 51(1), 11-37. ISSN 0718-9303.
- CASARES, Julio. *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1950. revista de filologia.
- CÓRDOBA RODRÍGUEZ, Félix. *Introducción a la lexicografía española*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0336-6.
- CRUZ ESPEJO, Edilberto. Aspectos generales de la lexicografía. *Thesaurus: Boletín del Instituto Caro y Cuervo*. 1999, 54(2), 412-432. ISSN 0040-604X.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0154-0.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a slovník: vybrané lingvistické studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2660-4.
- ČERMÁK, František a Renata BLATNÁ. *Manuál lexikografie*. 1. Praha: H&H, 1995. ISBN 80-85787-23-7.
- ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3.
- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
- DUBSKÝ, Josef. *Základy španělské lexikologie pro překladatele a tlumočníky*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
- ESPINAL, María Teresa. Semántica. Entre palabras y oraciones. In: MACIÀ, Josep, Jaume MATEU a Josep QUER. *Semántica*. Madrid: Akal, 2014, s. 13-57. ISBN 978-84-460-3943-3.
- ESPINAL, María Teresa a Jaume MATEU. Palabras y significados. In: MACIÀ, Josep, Jaume MATEU a Josep QUER. *Semántica*. Madrid: Akal, 2014, s. 59-109. ISBN 978-84-460-3943-3.

- ESPINOSA ELORZA, Rosa María. El cambio semántico. In MIGUEL APARICIO, Elena de. *Panorama de la lexicología*. 1a edición. Barcelona: Ariel, 2009, s. 159-188. ISBN 978-84-344-8279-1.
- FAJARDO, Alejandro. Las marcas lexicográficas: concepto y aplicación práctica en la Lexicografía española. *Revista de Lexicografía*. 1997, 1996-1997(3), 31-57.
- HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- JUAN LUIS, Jimenéz Ruiz. La problemática del cambio semántico en la lengua como sistema de valores: aproximación epistemológica. *ELUA. Estudios de Lingüística*. 1997, 1996-1997(11), 177-197. ISSN 0212-7636.
- KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1351-2.
- LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metáforas de la vida cotidiana*. 8. Madrid: Catedra Teorema, 2009. ISBN 978-84-376-0633-0.
- LYONS, John a Ramon CERDA. *Semántica*. 2. ed. Barcelona: Editorial Teide, 1989. ISBN 84-307-7399-1.
- POKORNÝ, Ludvík. Úvod do české lexikologie. 2. vyd. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1991. ISBN 80-7040-050-1.
- SECO, Manuel. El laberinto de las palabras. Introducción a los diccionarios (I). *Revista de la Fundación Juan March*. 2003a, (326), 30-35. ISSN 1697-9753.
- SECO, Manuel. Laberinto de las palabras. Introducción a los diccionarios (II). *Revista de la Fundación Juan March*. 2003b, (327), 28-33. ISSN 1697-9753.
- WIERZBICKA, Anna. *Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky*. Praha: Karolinum, 2014. Lingvistika. ISBN 978-80-246-2289-7.
- Internetové zdroje:
- Advertencias para el uso de los diccionarios. *Real Academia Española* [online]. Madrid: Real Academia Española, 2018 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://www.rae.es/diccionario-de-la-lengua-espanola/que-contiene/item-numero-2>

Diccionario de la lengua española. *Real Academia Española* [online]. Madrid: Real Academia Española, 2018 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://www.rae.es/obras-academicas/diccionarios/diccionario-de-la-lengua-espanola>

Nuevo Tesoro Lexicográfico de la Lengua Española [online]. Madrid: Real Academia Española, 2018 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtle>

Niveles de referencia. Índice. *Centro Virtual Cervantes* [online]. Madrid: Instituto Cervantes, 2018 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/plan_curricular/indice.htm

VI. Seznam obrázků a grafů

Obrázek číslo 1: *NTLLE – 1726*

Obrázek číslo 2: *NTLLE – 1791*

Obrázek číslo 3: *NTLLE – 1832*

Obrázek číslo 4: *NTLLE - 1843*

Obrázek číslo 5: *NTLLE - 1914*

Obrázek číslo 6: *NTLLE - 1925*

Obrázek číslo 7: *NTLLE - 1869*

Obrázek číslo 8: *NTLLE – 1992*

Obrázek číslo 9: *NTLLE - 1837*

Obrázek číslo 10: *NTLLE - 1984*

Graf číslo 1: První záznam lemmat ve slovnících RAE napříč roky

Graf číslo 2: První záznam zkoumaného významu lemmat

Graf číslo 3: Lemma *alegre*

Graf číslo 4: Lemma *nervioso*

Graf číslo 5: Lemma *paciente*

Graf číslo 6: Lemma *tierno*

Graf číslo 7: Lemma *altruista*

Graf číslo 8: Lemma *borde*

VII. Seznam příloh

- Příloha č. 1: analyzovaná lemmata a slovníky RAE
- Příloha č. 2: první záznam lemmat ve slovních RAE
- Příloha č. 3: první záznam lemmat jako adjektiv s významem charakterových vlastností ve slovních RAE
- Příloha č. 4: uváděné informace ve slovnících *Academia de Autoridades (1726)* a *Academia Usual (1992)*
- Příloha č. 5: značky vyskytující se ve slovnících RAE napříč roky
- Příloha č. 6: významy slovníkových značek
- Příloha č. 7: významy lemmat napříč roky

PŘÍLOHA č. 1: analyzovaná lemmata a slovníky RAE

Analyzovaná lemmata dle úrovní SERR:

A1: simpático, antipático, inteligente, trabajador, alegre, serio, tímido, sociable

A2: optimista, abierto, reservado, tranquilo, nervioso, generoso, egoísta, amable, agradable, tolerante

B1: sincero, paciente, impaciente, introvertido, vago, travieso, seguro, inseguro, conservador, hablador, arrogante

B2: ambicioso, callado, cobarde, constante, curioso, discreto, tacaño, tierno, responsable, irresponsable, susceptible, apasionado, solidario

C1: hospitalario, prepotente, versátil, austero, frívolo, humilde, íntegro, hipocondriaco, altruista

C2: afable, colérico, visceral, repelente, impertinente, borde, chulo

Analyzované slovníky RAE:

1) Diccionario de Autoridades (1726-1739)	13) Diccionario Usual (1869)
2) Diccionario de Autoridades (1770)	14) Diccionario Usual (1884)
3) Diccionario Usual (1780)	15) Diccionario Usual (1899)
4) Diccionario Usual (1783)	16) Diccionario Usual (1914)
5) Diccionario Usual (1791)	17) Diccionario Usual (1925)
6) Diccionario Usual (1803)	18) Diccionario Usual (1936/1939)
7) Diccionario Usual (1817)	19) Diccionario Usual (1947)
8) Diccionario Usual (1822)	20) Diccionario Usual (1956)
9) Diccionario Usual (1832)	21) Diccionario Usual (1970)
10) Diccionario Usual (1837)	22) Diccionario Usual (1984)
11) Diccionario Usual (1843)	23) Diccionario Usual (1992)
12) Diccionario Usual (1852)	

PŘÍLOHA č. 2: první záznam lemmat ve slovnících RAE

Slovník RAE	Lemma	Poměr zastoupení (%)
1726	alegre, abierto, amable, agradable, arrogante, ambicioso, austero, afable, borde	15%
1729	conservador, callado, cobarde, constante, curioso, colérico, chulo	12%
1732	discreto, frívolo	4%
1734	inteligente, nervioso, generoso, impaciente, hablador, humilde, íntegro, impertinente	14%
1737	reservado, paciente, responsable, prepotente, repelente	9%
1739	trabajador, serio, tímido, sociable, tranquilo, sincero, vago, travieso, seguro, tacaño, tierno, versátil	19%
1770	antipático, apasionado	4%
1780	simpático, hipocondríaco,	3%
1803	tolerante, susceptible, hospitalario	5%
1817	egoísta	2%
1852	optimista, solidario	3%
1869	apasionado, visceral	3%
1884	inseguro, irresponsable	3%
1914	altruista	2%
1970	introvertido	2%

PŘÍLOHA č. 3: První záznam lemmat jako adjektiv s významem charakterových vlastností ve slovních RAE

Lemma	Význam a slovní druh	První zázpis	Lemma	Význam a slovní druh	První zázpis
Simpático	ADJ. La persona que tiene don de gentes	1852	Antipático	ADJ. Lo que tiene antipatía	1770
Inteligente	ADJ. El que entiende o tiene virtud de entender las cosas	1734	Trabajador	ADJ. El que trabaja	1869
Alegre	ADJ. Gozoso, contento, lleno de júbilo y con semblante y ánimo festivo o gustoso	1726	Serio	ADJ. Grave, sentado y compuesto en las acciones y en el modo de proceder	1739
Tímido	ADJ. Temeroso, medroso, encogido y corto de ánimo	1780	Sociable	ADJ. Lo que fácilmente se junta a otro e inclina a tener compañía	1739
Opimista	ADJ. que profesa el optimismo	1899	Abierto	ADJ. Ingenuo, sincero, franco	1914
Reservado	ADJ. Cauteloso, detenido en manifestar su interior	1803	Tranquilo	ADJ. Quieto, sosegado, pacífico	1739
Nervioso	ADJ. El que padece de los nervios	1869	Generoso	ADJ. Noble y de ilustre prosapia	1734
Egoísta	ADJ. Que tiene egoísmo	1884	Amable	ADJ. La persona que por su natural dócil, suave, apacible y cariñoso se concilia la común estimación, aprecio y amor.	1726
Agradable	ADJ. Lo que por sí mueve y excita a dar gusto: lo que complace y argada a todos con suavidad y dulzura	1726	Tolerante	Bez podoby adjektiva. El que tolera	Není záznam
Sincero	ADJ. Puro, sencillo y sin doblez	1803	Paciente	ADJ. El que sufre y tolera los trabajos y adversidades , sin perturbación del ánimo	1737
Impaciente	ADJ. El que tiene falta de paciencia o de espera, o padece de los efectos de la impaciencia	1734	Introverso	ADJ. Dado a la introversión	1970
Vago	ADJ. Inquieto, sin consistencia u estabilidad	1739	Travieso	ADJ. Inquieto y revoltoso	1739
Seguro	ADJ. Cierto, indubitable y en cierta manera infalible	1739	Inseguro	ADJ. Falto de seguridad	1884
Conservador	ADJ. Que conserva	1884	Hablador	ADJ. Que habla mucho con impertinencia y molestia del que le oye.	1899
Arrogante	ADJ. Presuntuoso, soberbio, altanero y que se atribuye y apropria las prendas y virtudes que	1726	Ambicioso	ADJ. Poseído de la ambición y que con demasiado anhelo solicita, apetece y desea	1726

	no tiene.			honras, dignidades, hacienda y bienes de fortuna	
Callado	ADJ. Silencioso, taciturno y de pocas palabras	1832	Cobarde	ADJ. Pusilánime, sin valor ni espíritu y lo contrario de valiente y animoso	1729
Constante	ADJ. Firme, estable, permanente	1729	Curioso	ADJ. El que desordenadamente desea saber las cosas que no le pertenecen	1729
Discreto	ADJ. Cuerdo y de buen juicio que sabe ponderar y discernir las cosas y darle a cada una su lugar	1732	Tacaño	ADJ. Astuto, pícaro, bellaco y que engaña con sus ardines y embustes	1739
Tierno	ADJ. Afectuoso, cariñoso y amable	1739	Responsable	ADJ. El que está obligado a responder o satisfacer por algún cargo	1737
Irresponsable	ADJ. Dícese de la persona a quien no se puede exigir responsabilidad	1884	Susceptible	ADJ. Quisquilloso, picajoso	1914
Apasionado	ADJ. El que está poseído de alguna pasión o afecto	1803	Solidario	ADJ. Se aplica a las obligaciones contraídas in sólidum y a las personas que las contraen	1852
Hospitalario	ADJ. Toda persona propensa a albergar y socorrer a sus semejantes y aún de los países dónde esta virtud se ejercita, especialmente con los extranjeros	1852	Prepotente	ADJ. Muy poderoso y que tiene gran potencia	1737
Versátil	ADJ. El que es de genio o carácter voluble e inconstante	1822	Austero	ADJ. Áspero, rígido, suerte, poco afable y benigno, desabrido y mal acondicionado	1726
Frívolo	ADJ. Vano, inútil, sin substancia, calor ni actividad	1732	Humilde	ADJ. Modesto, sumiso, paciente, falto de altivez, soberbia o fiereza	1734
Íntegro	ADJ. Recto, justo, entero y desinteresado	1780	Hipocondríaco	ADJ. El que padece de hipocondría o lo que pertenece a esta enfermedad	1803
Altruista	ADJ. Que profesa el altruismo	1914	Afable	ADJ. Agradable, amoroso, blando, benigno y cortés en su conversación y trato	1726
Colérico	ADJ. Encendido en cólera, poseído y tomado de ella, enojado y transportado y arrebatado en ira y enojo	1729	Visceral	ADJ. Bez významu charakterové vlastnosti	Není záznam
Repelente	Bez podoby adjektivní. Repulsivo, repugnante	Není záznam	Impertinente	ADJ. El que causa o tiene impertinencias	1734
Borde	ADJ. Tosco, torpe	1970	Chulo	ADJ. La persona que hace y dice las cosas con chulada	1884

PŘÍLOHA č. 4: uváděné informace ve slovnících *Academia de Autoridades* (1726) a *Academia Usual* (1992)

Lemma	<i>Academia de Autoridades</i> (1726)	<i>Academia Usual</i> (1992)
Alegre	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, latinský ekvivalent, významy, příklad, metafora, locución	slovní druh, etymologie, významy, příklad, přenesený význam, úroveň užití, frekvence užití, odkaz na jiné heslo
Abierto	slovní druh, tvoření feminina, latinský ekvivalent, příklad, významy, locución a fráze, úroveň užití	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, významy, odkaz na jiná hesla, přenesený význam, úroveň užití, diachronní informace
Amable	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, latinský ekvivalent, příklad, významy	slovní druh, etymologie, významy
Agradable	slovní druh, tvoření feminina, latinský ekvivalent, příklad, významy	slovní druh, diachronní informace, významy
Arrogante	slovní druh, tvoření feminina, latinský ekvivalent, příklad, významy	slovní druh, etymologie, významy
Ambicioso	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, latinský ekvivalent, příklad, významy	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, významy, označení o užití lemmatu jako jiného slovního druhu, přenesený význam, diachronní informace
Austero	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, úroveň užití, latinský ekvivalent, příklad, významy, metafora	slovní druh, tvoření feminina, etymologie, významy
Afable	slovní druh, tvoření feminina, latinský ekvivalent, etymologie, příklad, významy	slovní druh, etymologie, významy, diachronní informace
Borde	slovní druh, etymologie, latinský ekvivalent, příklad, významy, přísloví	slovní druh, etymologie, významy, příslovečné určení, úroveň užití, označení užití lemmatu jako jiného slovního druhu, odkaz na jiná hesla, diachronní informace

PŘÍLOHA č. 5: značky vyskytující se ve slovnících RAE napříč roky

Značka	Rok vydání slovníku	Lemma (příklad)	Značka	Rok vydání slovníku	Lemma (příklad)
metaphóricamente	1726; 1737; 1739	alegre (1726)	figuradamente	1732	discreto (1732)
metaf.	1770	alegre (1770)	met.	1780-1869	borde (1770)
fig.	1884-1992	abierto (1884)	Mús.	1899-1992	simpático (1889)
Mat.	1884-1992	discreto (1884)	Zool.	1884-1992	vago (1884)
Gram.	1884-1992	paciente (1884)	Bot.	1884-1992	nervioso (1884)
Mar.	1869-1925; 1992	abierto (1869)	Aritm.	1791; 1803	discreto (1791)
Equit.	1925	abierto (1925)	Mil.	1925	abierto (1925)
Anat.	1936/1939-1970; 1992	simpático (1947)	Pint.	1837-1992	vago (1837)
Término que usan los mercadores, hombres de negocios y cambiadores	1726	austero (1726)	Úsase mucho en el comercio	1739 – 1884	seguro (1739)
Término que usan los médicos y boticarios	1726	austero (1726)	Med.	1884-1992	hipocondriaco (1884)
En la filosofía	1737	paciente (1737)	Filos.	1780-1791	paciente (1780)
Fil.	1803-1992	paciente (1803)	Der.	1984; 1992	travieso (1984)
Ú. a veces peyrativamente	1992	discreto (1992)	vulgarmente	1734	hablador (1734)
Dial.	1739; 1783-1803	tierno (1739)	Coloq.	1739	tierno (1739)
fam.	1770-1803; 1884-1992	alegre (1770)	expr.	1780-1791	alegre (1780)
Refr.	1726-1783	apasionado (1770)	ref.	1791; 1803; 1914-1956	discreto (1791)
Tiene poco uso	1729	callado (1729)	p. us.	1803; 1992	chulo (1803)
Es hispanismo	1729; 1737	reservado (1737)	Mex.	1739	tierno (1739)
Germ.	1832-1869; 1899-1984	chulo (1832)	prov.	1832-1869	reservado (1832)
Ar.	1914	vago (1914)	Chile y Ecuad.	1925-1992	tierno (1925)
Ar. y Nav.	1925-1992	vago (1925)	Chile	1925; 1956-1992	trabajador (1925)
Amér.	1956-1992	curioso (1956)	Nav.	1970	borde (1970)
Méj. y Sto. Dom.	1984; 1992	hablador (1984)	Chile, Ecuad. Guat. y Nicar.	1984	tierno (1984)
Guat. y Nicar.	1992	tierno (1992)	Nicar.	1992	tierno (1992)
V.	1734; 1770-1791; 1817; 1869-1992	alegre (1780)	Es voz introducida modernamente	1737	responsable (1737)

antiq.	1770	alegre (1770)	ant.	1780-1992	alegre (1780)
desus.	1936/1939-1992	tacaño (1936/1939)	Modo adverbial	1739	seguro (1739)
mod. adv.	1770-1899; 1936/1939	borde (1770)	m. adv.	1914; 1925; 1947-1970	borde (1914)
adv.m.	1783-1992	abierto (1783)	mds. advs.	1899	seguro (1899)
ms. advs.	1914-1947	seguro (1914)	Usado como sustantivo	1739; 1780-1791	constante (1780)
Úsase también como sustantivo	1803; 1817	repelente (1803)	Se usa también como sustantivo	1832-1869	vago (1832)
Ú.t.c.s.	1884-1992	optimista (1899)	Usáb.t.c.s.	1984; 1992	tacaño (1984)
Suele usarse como sustantivo	1822-1843	constante (1822)	Úsase más comúnmente como adjetivo	1770	apasionado (1770)
Ú.m.c.s.	1884-1992	vago (1884)	Loc.adv.	1956-1992	seguro (1956)
Locs.advs.	1956-1992	seguro (1956)	Por ext.	1984; 1992	tierno (1984)
com.	1852-1992	optimista (1852)	Aplícate a las personas	1770	amable (1770)
Apl. a pers.	1925-1992	conservador (1925)			

PŘÍLOHA č. 6: významy slovníkových značek

Značka (význam značky)	Značka (význam značky)	Značka (význam značky)
<i>metaphóricamente; metaf.; met. (Metáfora)</i>	expr. (expresivo)	desus. (desusado)
<i>figuradamente; fig. (figurado)</i>	<i>Refr.; ref. (refrán)</i>	<i>adv. m. (adverbio de modo)</i>
Mús. (música)	<i>Tiene poco uso; p. us. (poco usado)</i>	Ecuad. (Ecuador)
Mat. (matemáticas)	<i>Es hispanismo (hispanismo)</i>	Loc.adv. (locución adverbial)
Zool. (zoología)	fam. (familiar)	Locs.advs. (locuciones adverbiales)
Gram. (gramática)	coloq. (coloquial)	<i>Por ext. (por extensión)</i>
Bot. (botánica)	<i>Mex.; Méj. (México)</i>	Guat. (Guatemala)
Mar. (marina)	Germ. (germania)	<i>Vulgarmente (vulgar)</i>
<i>Aritm. (aritmética)</i>	prov. (provenzal)	Der. (derecho)
Equit. (equitación)	Ar. (Aragón)	<i>Nicar. (Nicaragua)</i>
Mil. (milicia)	Nav. (Navarra)	<i>Sto. Dom. (Santo Domingo)</i>
Anat. (anatomía)	Chile (Chile)	<i>mds.advs.; ms.advs. (modos adverbiales)</i>
Pint. (pintura)	<i>Amér. (América)</i>	<i>Dial. (dialecto)</i>
<i>Término que usan los mercadores, hombres de negocios y cambiadores; úsase mucho en el comercio (comercio)</i>	<i>Úsase también como sustantivo; Se usa también como sustantivo; ú.t.c.s. (usado también como sustantivo)</i>	<i>Usado como sustantivo; suele usarse como sustantivo (usado como sustantivo)</i>
<i>Término que usan los médicos y boticarios; Med.(medicina)</i>	<i>Úsase más comúnmente como adjetivo; Ú.m.c.s. (usado más como adjetivo)</i>	<i>Modo adverbial; mod. adv. m. adv.(modo adverbial)</i>
<i>En la filosofía; Filos.; Fil. (filosofía)</i>	com. (nombre común en cuanto al género)	<i>Usáb.t.c.s. (Se usaba también como sustantivo)</i>
<i>Ú. a veces peyorativamente (a veces peyorativo)</i>	V. (véase)	<i>antiq.; ant. (anticuado, antiguo)</i>
aplicase a las personas; apl. a pers. (aplicado a personas)	<i>Es voz introducida modernamente (neologismus)</i>	

PŘÍLOHA č. 7: významy lemmat napříč roky

Lemma *alegre*

Význam	Slovník RAE
Gozoso, contento, lleno de júbilo y con semblante y ánimo festivo Gozoso, contento	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1869)
<i>Metafóricamente</i> se dice de las cosas inanimadas: como campo alegre, cielo alegre, noticia alegre y así de otras cosas que son causa o motivo de alegría y equivalencia; <i>Metaf.</i> aplicase a las cosas inanimadas que por su apacible vista causan alegría, como cielo alegre, casa alegre	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1869)
Alegre de cascos dicese del que está algo tomado del vino y en fuerza de su actividad tiene caliente la cabeza y la razón perturbada: por lo cual ni atiende a lo que dice ni le inquietan otras cualesquiera cosas. También se aplica esta locución al hombre mozo, a de poco juicio, que llevado de ardor y bizarría emprende y executa alguna cosa sin considerar los riesgos e inconvenientes que pueden resultar. Alegre de cascos <i>fam.</i> Dicese del que tiene poco seso y obra sin reflexión Alegre de cascos <i>expr. fam.</i> Dicese del que tiene poco seso y obra sin reflexión Alegre de cascos <i>fam.</i> el que tiene poco seso y obra sin reflexión	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770); Academia Usual (1780-1791); Academia Usual (1803)
Cuentas alegres se llaman metafóricamente las que se hacen inconsideradamente o sin la debida reflexión y madurez: suponiendo que los medios y rentas o bienes que uno tiene son suficientes o más crecidos de lo que puede importar el gasto que quiere hacer o satisfacción que hubiere de dar y así del que gasta inconsideradamente y sin economía se dice que hace cuentas alegres Cuentas alegres: V. cuenta Cuentas alegres: <i>fam.</i> V. Cuentas alegres	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770); Academia Usual (1914-1992)
<i>Metaf.</i> en los colores son aquellos más vivo, sobresalientes y gratos a la vista, como encarnado verde, azul celeste <i>Fig.</i> aplicado a colores, vivo, como encarnado verde, amarillo, etc.	Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1869); Academia Usual (1884-1992)
<i>Metaf.</i> fausto, feliz, favorable, como noticia alegre, suceso alegre	Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1869)
Lo mismo que vivo y picante. Dicese de la conversación y del juego <i>Met.</i> Vivo y picante. Dicese de la conversación y del juego	Academia de Autoridades (1770), Academia Usual (1780-1837); Academia Usual (1843-1869)
<i>Antiq.</i> Gallardo, brioso, esforzado	Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1869);

<i>Ant. Fig.</i> gallardo, brioso, esforzado <i>p. us. ant. Fig.</i> gallardo, brioso, esforzado	Academia Usual (1884-1992); Academia Usual (1992)
El que tiene alegría por haber bebido vino u otros licores con algún exceso <i>Fig. y fam.</i> Excitado alegremente por haber bebido vino u otros licores con algún exceso <i>Fig. y fam.</i> Excitado vivamente por haber bebido vino u otros licores con algún exceso	Academia Usual (1803-1869); Academia Usual (1884-1992); Academia Usual (1992)
Poseído o lleno de alegría	Academia Usual (1884-1992)
Que siente o manifiesta de ordinario alegría	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig.</i> que denota alegría	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig.</i> que ocasiona alegría	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig.</i> pasado o hecho con alegría	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig.</i> de aspecto o circunstancias capaces de infundir alegría	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig. y fam.</i> Algo libre y deshonesto <i>Fig. y fam.</i> Algo libre y licencioso, cuento alegre, mujer de vid alegre	Academia Usual (1884-1992) Academia Usual (1992)
<i>Fig. y fam.</i> Ligero, arriscado, que se las promete felices	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig. y fam.</i> Aplícase al juego o modo de jugar que denota osadía y voluntaria ligereza en el jugador	Academia Usual (1884-1992)
<i>Fig. y fam.</i> Dícese del juego en que se atraviesa más dinero que de ordinario <i>p. us. Fig. y fam.</i> Dícese del juego en que se atraviesa más dinero que de ordinario	Academia Usual (1884-1992); Academia Usual (1992)
<i>Fig. ant.</i> Dicho de olores, vivo, penetrante	Academia Usual (1925-1992)

Lemma *nervioso*

Význam	Slovník RAE
V. nervoso	Academia de Autoridades (1734) Academia Usual (1780-1791); Academia Usual (1803, 1817); Academia Usual (1822-1852)
Lo mismo que nervoso Nervoso	Academia Usual (1803-1869)
Aplícase a las hojas de las plantas que tienen unas rayas que corren de arriba abajos sin dividirse en otros ramillos <i>Bot.</i> V. hoja nerviosa	Academia Usual (1884-1992)
<i>Met.</i> Aplícase al discurso, expresión, palabra etc. que contiene razones muy fuertes y convincentes	Academia Usual (1817-1869)
Lo que tiene nervios o participa de este carácter Que tiene nervios	Academia Usual (1869) Academia Usual (1884-1992)
El que padece de los nervios	Academia Usual (1869)
Pertenece a los nervios	Academia Usual (1884-1992)
Aplícase a la persona cuyos nervios se excitan fácilmente	Academia Usual (1884-1992)

<i>Fig.</i> Fuerte y vigoroso	Academia Usual (1884-1992)
<i>Zool. V.</i> Filete nervioso	Academia Usual (1914-1992)
<i>Zool. V.</i> centros nerviosos	Academia Usual (1936/1939-1992)
<i>Por ext.</i> Apl. a la persona inquieta, movida y que no es capaz de permanecer en reposo	Academia Usual (1992)

Lemma *paciente*

Význam	Slovník RAE
El que sufre y tolera los trabajos y adversidades sin perturbación del ánimo.	Academia de Autoridades (1737) Academia Usual (1780-1984)
El que padece algún dolor, accidente u enfermedad. El que padece física y corporalmente, el doliente, el enfermo <i>Com.</i> Persona que padece física y corporalmente, el doliente, el enfermo <i>Com.</i> Persona que padece física y corporalmente, el doliente, el enfermo; en propiedad, aquel que se halla bajo atención médica.	Academia de Autoridades (1737) Academia Usual (1780); Academia Usual (1832-1869); Academia Usual (1884-1984); Academia Usual (1992)
<i>Metafóricamente</i> se dice del sufrido que tolera y consiente que su mujer le ofenda. <i>Met.</i> El sufrido que tolera y consiente que su mujer le ofenda. <i>Fig.</i> Sufrido que tolera y consiente que su mujer le ofenda.	Academia de Autoridades (1737) Academia Usual (1780-1869) Academia Usual (1884-1984)
<i>En la filosofía.</i> Lo mismo que paso. <i>Filos.</i> Lo mismo que paso.	Academia de Autoridades (1737); Academia Usual (1780-1817)
<i>Fil.</i> El sujeto que recibe o padece la acción del agente.	Academia Usual (1822-1992)
<i>Gram.</i> Persona paciente. <i>Gram. V.</i> persona paciente	Academia Usual (1884-1984) Academia Usual (1992)
Que tiene paciencia.	Academia Usual (1992)
Por ext. Quien es o va a ser reconocido médicamente	Academia Usual (1992)

Lemma *tierno*

Význam	Slovník RAE
Blando, delicado, flexible y fácil a cualquiera extraña impresión. Blando, delicado, flexible y fácil a cualquiera impresión extraña. Lo que se deforma fácilmente por la presión y es fácil de romper o partir.	Academia de Autoridades (1739) Academia Usual (1780-1852); Academia Usual (1869-1984); Academia Usual (1992)
Afectuoso, cariñoso y amable. <i>Met.</i> Afectuoso, cariñoso y amable.	Academia de Autoridades (1739) Academia Usual (1780-1869)

<i>Fig.</i> Afectuoso, cariñoso y amable.	Academia Usual (1884-1992)
Tiempo o edad de la niñez para explicar su delicadeza y docilidad. <i>Met.</i> tiempo o edad de la niñez para explicar su delicadeza y docilidad. tiempo o edad de la niñez para explicar su delicadeza y docilidad. <i>Fig.</i> tiempo o edad de la niñez para explicar su delicadeza y docilidad. <i>Fig.</i> la edad de la niñez para explicar su delicadeza y docilidad.	Academia de Autoridades (1739); Academia Usual (1780-1791); Academia Usual (1803-1869); Academia Usual (1884); Academia Usual (1899-1925) Academia Usual (1947-1992)
Propenso al llanto. <i>Met.</i> Propenso al llanto <i>Fig.</i> Propenso a llanto.	Academia de Autoridades (1739); Academia Usual (1817-1884); Academia Usual (1780-1803); Academia Usual (1899-1992)
Tierno de ojos – se llama al que en ellos padece alguna fluxión ligera y continua. <i>Fig.</i> V. ojos tiernos. <i>Fig.</i> Dícese de los ojos con una fluxión ligera continua.	Academia de Autoridades (1739) Academia Usual (1780-1803); Academia Usual (1884-1947); Academia Usual (1956-1992)
Reciente, moderno y de poco tiempo. <i>Fig.</i> Reciente, moderno y de poco tiempo. <i>Fig.</i> Reciente, de poco tiempo.	Academia Usual (1803-1869) Academia Usual (1884-1970) Academia Usual (1992)
<i>Chile y Ecuad.</i> Los frutos verdes o en agraz, que no han llegado a sazón. <i>Chile, Ecuad., Guat. y Nicar.</i> Los frutos verde o en agraz, que no han llegado a sazón.	Academia Usual (1925-1970) Academia Usual (1984, 1992)
<i>Guat. y Nicar.</i> Niño o niña recién nacidos o de pocos meses.	Academia Usual (1984, 1992)
<i>Nicar. por ext.</i> El niño o niña de menos edad entre los hijos de una familia.	Academia Usual (1984, 1992)

Lemma *altruista*

Význam	Slovník RAE
Que profesa el altruismo.	Academia Usual (1914-1992)

Lemma *borde*

Význam	Slovník RAE
El extremo y orilla en que remata alguna cosa. Extremo u orilla de alguna cosa.	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1992)
En los vasos es la orilla o como labio forma alrededor de la boca. En los vasos es la orilla o labio que forma al rededor de la boca.	Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770)

<p>En las vasijas la orilla o labio que formase al rededor de la boca. En las vasijas la orilla o labio que se forma al rededor de la boca. En las vasijas, orilla o labio que tienen al rededor de la boca.</p>	<p>Academia Usual (1780-1791); Academia Usual (1803, 1817); Academia Usual (1822-1914); Academia Usual (1925-1992)</p>
<p>En el navío es la parte superior de los dos costados desde la popa a la proas. Lo mismo que bordo por costado exterior del navío. Bordo de la nave.</p>	<p>Academia de Autoridades (1726); Academia Usual (1817-1869) Academia Usual (1970-1992)</p>
<p>El hijo nacido fuera de legítimo matrimonio. El hijo o hija nacido fuera de matrimonio El hijo o hija nacidos fuera de matrimonio.</p>	<p>Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1852); Academia Usual (1869-1992)</p>
<p>El hijo borde y la mula, cada día se mudan. <i>Refr.</i> Los ruines y de malas inclinaciones tienen poca estabilidad y consistencia en sus operaciones. El hijo borde y la mula, cada día se mudan. <i>Refr.</i> Muestra la poca estabilidad de operaciones en la gente ruin y mal nacida.</p>	<p>Academia de Autoridades (1726); Academia de Autoridades (1770) Academia Usual (1780-1803)</p>
<p>A borde. <i>Mod. Adv. antiq.</i> A pique o cerca de suceder alguna cosa. A borde. <i>Mod. Adv. Ant.</i> A pique o cerca de suceder alguna cosa. A borde. <i>M. Adv. Ant.</i> A pique o cerca de suceder alguna cosa. A borde. <i>M. Adv.</i> A pique o cerca de suceder alguna cosa. A borde. <i>Loc. Adv.</i> A pique o cerca de suceder alguna cosa.</p>	<p>Academia de Autoridades (1770); Academia Usual (1780-1869); Academia Usual (1884-1914); Academia Usual (1925-1970); Academia Usual (1984, 1992)</p>
<p><i>Ant. Met.</i> El vástago de la vid, que no nace de la yema. <i>Ant. fig.</i> Vástago de la vid. Que no nace de la yema. <i>Ant.</i> vástago de la vid. Que no nace de la yema.</p>	<p>Academia Usual (1783-1869); Academia Usual (1884); Academia Usual (1899-1992)</p>
<p><i>Adj. P.</i> Hablando de árboles se aplica a los silvestres que no están injertos ni cultivados. <i>Adj.</i> Hablando de árboles se aplica a los silvestres que no están injertos ni cultivados. Aplicase a plantas y árboles no injertos ni cultivados. <i>Bot.</i> Aplicase a plantas no injertos ni cultivadas.</p>	<p>Academia Usual (1791); Academia Usual (1803-1884); Academia Usual (1899-1947); Academia Usual (1956-1992)</p>
<p>Bordo, 1ª acep.</p>	<p>Academia Usual (1884-1956)</p>
<p>V. armuelle, barrilla, caña, te borde</p>	<p>Academia Usual (1914-1992)</p>
<p><i>Fam. And. y Nav.</i> Tosco, torpe</p>	<p>Academia Usual (1970-1992)</p>